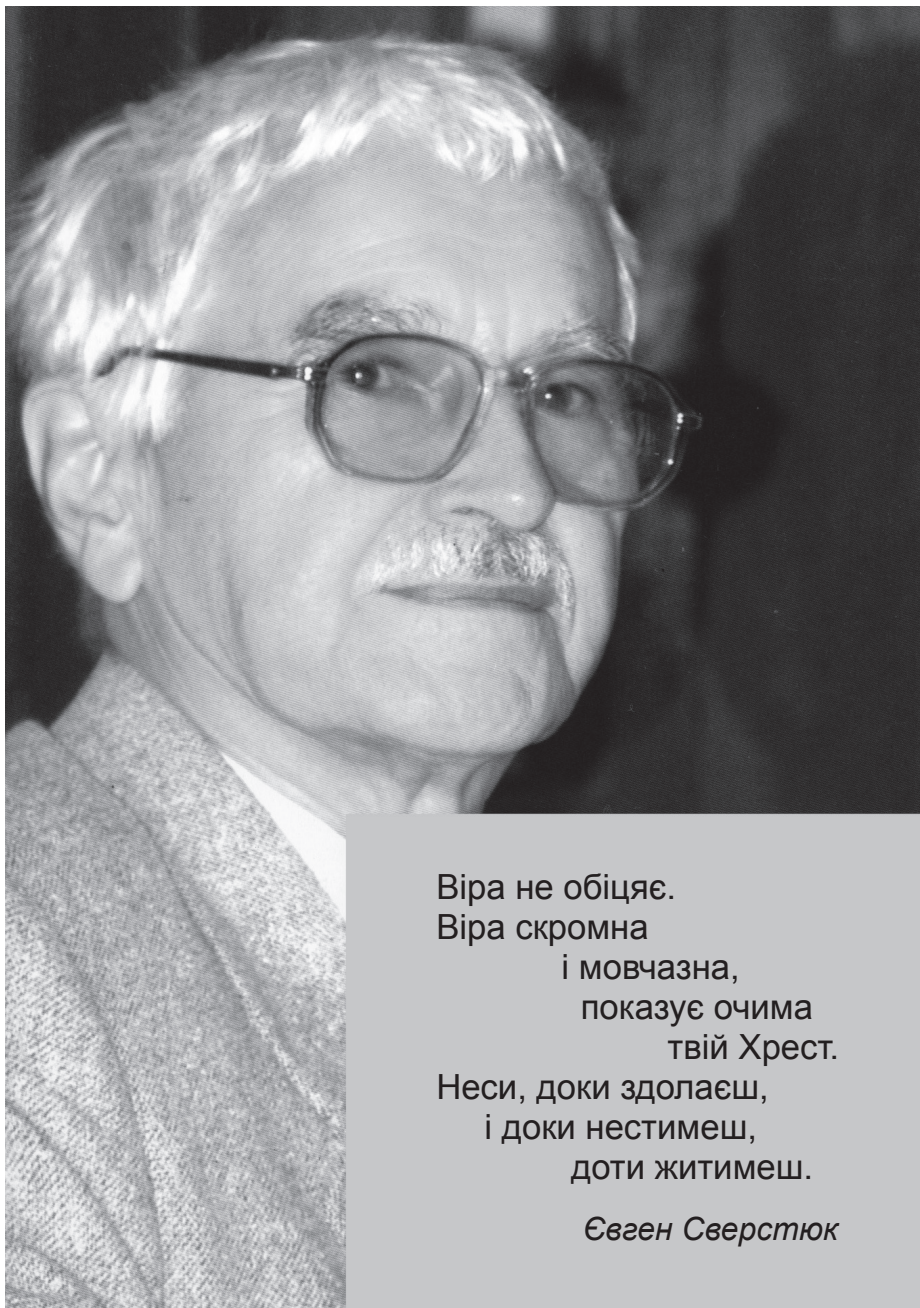


13 грудня 2018 року Євгенові Сверстюку могло б виповнитися 90 років



Віра не обіцяє.
Віра скромна
і мовчазна,
показує очима
твій Хрест.
Неси, доки здолаєш,
і доки нестимеш,
доти житимеш.

Євген Сверстюк

*«І світло в темряві світить,
і темрява не огорнула його» (Ін. 1, 5)*

Постать Євгена Сверстюка засвітилася серед пітьми тоталітарної ночі. Його голос почав звучати тоді, коли мільйони застрашених мовчали. Був одним із перших, кого потім назвуть шістдесятниками. Його громадянська відвага коштувала йому 12 років концтаборів і сибірського заслання. Але неволя не лише не зламала цього чоловіка, а викристалізувала з нього велета духу – поборника істини і людської свободи.

Є. Сверстюк був переконаний: «Життя визначається питаннями, які ти поставив там, де звично було мовчати. Кроками, які ти робив проти течії. Світлом, яке ти засвітив серед темряви і посеред нарікань на темряву. Які питання ти ставив своєму часові? Чим ти зупиняв юрбу, що летіла за вітром? Як ти будив сонних? Як ти змагався з застійним морем байдужих і теплих? Як тобі вдалося повернути людину до Бога і до «віри, що гори ворухить»?»

Єдність його думки і вчинку, буття і творчості явилася джерелом мерехтливого сяйва праведного життя Людини, що свідомо віддала його офірному служінню рідному краю. Сіяв він добро і правду особистим прикладом, що наснажує нас, нині сущих, і надихатиме нащадків. Життя Євгена Сверстюка викликає захоплення і подив: звідки він, такий Лицар, наперекір диявольському прополюванню української ниви безбожною владою, узявся?.. То Господь, вкотре посилаючи народів пророка, його словом будить людей до Життя...

Вдивляймося у його життєву дорогу, вслухаймося у його слово і з негасимим духом «поки маємо час, усім робімо добро...»

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ:

«Навіть у найтемніші дні без просвітків я відчував,
що моя зірка висока, і любив її»
Десять слів про Євгена Сверстюка
Гнаний за правду любомудр і комунікатор поколінь
Повна чаша як міра його душі

2–3
4–5
6
7

Жива риба пливе проти течії	8
Два світи одного Світу	9
Духовний учитель	10–11
Духовні дороговкази Євгена Сверстюка	12–13
Вшанування пам'яті Є. Сверстюка	14–15
Книгу щоденникових записів	
Євгена Сверстюка можна отримати поштою	16

Тетяна ДЕНИСКО

Євген Сверстюк: «Навіть у найтемніші дні без просвітків я відчував, що моя зірка — висока, і любив її»

Суворі орбіти життя

Він з'явився на світ у волинському селі Сільце (Горохівський повіт, Волинське воєводство, що перебувало на той час «під поляками») і був наймолодшою дитиною у великій селянській родині, де тяжко працювали від зорі до зорі й шанували Бога. Доля випробовувала його на міцність від самого малечку. Однак Всевишній не позбавляв своєї ласки. Десь у дошкільному віці в час жнив хлопчик майже осліп, і сокальський лікар повідомив, що надії на одужання немає. Дорогою додому батько, малописьменний і дуже віруючий чоловік, завіз сина до бабці-шептухи, і та зарадила біди: молилася біля нього, і через два тижні хлопець повернувся в рідну хату зрячим. Про цей та інші досі не відомі широкому загалу факти із життя Євгена Сверстюка розповіла 2015 року на Львівському форумі видавців удова письменника Валерія Андрієвська. Тоді ж вона повідомила, що насправді її чоловік народився 1927 року, але батько записав його на рік молодшим і цим урятував від участі в каральних загонах так званих «яструбків», що їх органи НКВС створювали з місцевої молоді для протидії визвольному рухові на теренах Західної України.

Хоч як складно доводилося українцям за польського панування, та набагато страшніша епідемія насильства і ненависті впала на волинську землю з приходом советів. Одного з Євгенових старших братів, Дмитра, розстріляли за участь в УПА, другого, Якова, заслали в мордовські табори за те, що був членом молодіжного осередку ОУН. («...не дай Боже, як дорого ми платили і платимо за волю. Навіть за мрію про волю», — писав набагато пізніше, у жовтні 1989 року, Євген Сверстюк у «Листі Адамові Міхніку»).

Наймолодшого ж манило високе небо знань: 1947 року юнак вступає до Львівського університету (мріяв стати перекладачем із іноземних мов, та опинився у відділенні «логіка і психологія» філологічного факультету). Після завершення навчання вчителює в сільських школах. Потім була трирічна аспірантура в Науково-дослідному інституті психології Міністерства України, а в 1953–1956 рр. Сверстюк викладає українську літературу в Полтавському педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка, звідки його звільняють. Майже через чотири десятиліття, виступаючи перед студентами і викладачами вишу (то був 1991 рік), Євген Олександрович

згадував, що атмосфера в інституті, яким керував тоді «такий собі манюсінський сталін, який любив підслуховувати, хто, що, коли про нього говорить» (маючи на увазі тодішнього ректора Семиволоса), справляла на нього, молодого викладача, гнітюче враження: «...добре, що я тоді так швидко вискочив звідси. Бо в житті треба завжди потрапляти на суворі орбіти і обирати найважчі дороги».

«Тут повітря, яке, безперечно, корелює з характером народу»

А ось про Полтавщину збереглися спогади інакші, суперечливі: «Мені здавалося, що це страшенно скалічена земля, якою смерч пройшов тричі, тоді як у інших місцях — раз або двічі. Ця земля дала так багато людей світлих, добрих. Звідси йшло відродження, коли здавалося, що вже ніякої надії немає. Тільки тут могли з'явитися такі сонячні таланти, які не хотіли жити в Петербурзі, а таки верталися сюди. Тут повітря, яке, безперечно, корелює з характером народу, з його духовністю, традицією. Разом із тим мене завжди гнітив отой орел [...] А потім іще присутність на кожному кроці того деспота з дикими очима... (Мав на увазі, звісно ж, Петра І. — Т. Д.). Це страшенно травмує Полтаву. Таким чином, вона була роздвоєна в моєму уявленні...» (Принагідно скажу, що мені довелося двічі бачити Євгена Сверстюка зблизька і висвітлювати його візити до Полтави в газеті «Зоря Полтавщини». З першої фрази зрозуміло було, що це людина виняткова. Незнайомців він близько до себе не підпускав. Під час його приїзду разом із Ольгою Богомолець я проводила їх обох до меморіального музею «Садиба Івана Котляревського», де він із знанням справи бесідував з екскурсоводом, а також до Успенської церкви, де хотів зустрітися з нашою парафіянкою Параскою Квецько, сестрою в'язня сумління Дмитра Квецька, лідера підпільної організації «Український національний фронт», якого знав з часу табірної ув'язнення. У відповідь на моє попередження, що в цієї жінки вельми складний характер, Євген Олександрович стримано усміхнувся і мовив: «Не страшно. У брата він теж непростий». На прощання попросив зробити фото будиночка на вулиці Сінній, де він колись квартирував. Що я пізніше й зробила, надіславши йому той знімок).

Шістдесятники-відчайдухи

«Полтавське» звільнення з роботи було тільки першим у низці багатьох наступних. Далі Сверстюкова дорога пролягла до Києва, де він — старший науковий працівник НДІ психології, завідувач відділу прози в журналі «Вітчизна», відповідальний секретар «Українського ботанічного журналу» (до арешту 1972 року). У столиці молодий учений і літератор впливає у вузьке коло шістдесятників — відчайдухів, «людей добрих, екзистенційно вироблених, інтелектуально багатих і морально чітких» (визначення Михайлини Коцюбинської), обурених згортанням «відлиги», готових до опору, до самопожертви в ім'я української ідеї. Порожня гра в патріотизм — не для них. Іван та Надія Світличні, В'ячеслав Чорновіл, Іван Дзюба, Алла Горська, Василь Стус, Оксана Мешко, Василь Симоненко, Опанас Заливаха... Гнані і переслідувані. «...де горстка нас. Малесенька щопта / лише для молитов і сподівання», — з гіркотою констатував Стус у вірші на смерть Алли Горської. У 1959-му, 1960-му, 1961-му, 1965-му (за виступи проти дискримінації української культури), 1972-му (за промову на похороні Дмитра Зерова) Сверстюка звільняли з роботи за політичними мотивами. Друзі жартома називали його Салтиков-Сверстюк — за дар аналітика, за гостре, тверезе, афористичне мислення, за вміння знаходити потрібне слово для висловлення іронії.

Книжки, факти, як динаміт

24 травня 1964 року сталася велика пожежа в Державній публічній бібліотеці АН УРСР, розташованій поряд із університетом імені Тараса Шевченка: згоріла п'ята частина фонду, близько 600 тисяч томів — стародруки, рукописи, рідкісні книжки, архіви Центральної Ради, «Київської старовини» і Бориса Грінченка. За словами Оксани Забужко, «ціле наше середньовіччя пішло з димом, майже вся домосковська доба». Пожежа забрала також спеціальні фонди україністики, що їх до 1932 року збирали за вказівкою Миколи Скрипника. Невипадковий вибір! Навмисний підпад. Невдовзі в злочині зізнається працівник бібліотеки Віктор Погружальський, таємний співробітник КДБ. Суд був відкритий, але зрештований. Кияни розуміли політичний характер злочину, спрямованого проти української культури, і в цьому



їм допомагав анонімний твір «З приводу процесу над Погружальським», що його масово поширювали в самвидаві та передавали з рук у руки. «Невмируще серце України живить історія. Вона народила Шевченка і тисячі національних героїв, і вони можуть знову воскреснути в кожному юнакові й дівчині. Ось чому історію України заховали від нас і стали випалювати її «каленим железом». Наші діти вивчають у школі історію російських царів та їхніх полководців-душителів. Про своїх предків дітям дають фальшиві поняття. Але в архівах лежать, як динаміт, книжки, факти. До них мають доступ лише тюремники. Оці книги пекли когось навіть за сімома замками. Українські книжки спалено. [...] те, що колись міг стерпіти білий монархічний шовінізм, не може терпіти червоний. [...] Українці! Чи знаєте, що вам спалено? Вам спалили частину розуму і душі». Автором політичного памфлету, що його, поряд із працею Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», вважають одним із найголовніших текстів українського самвидаву, написав Євген Сверстюк, а відредагував Іван Світличний. Першопочатково виготовлено п'ять машинописних примірників, а по Києву навіть через десяток років ходило по руках сотні. Однак автора «контора» так і не встановили. Інші знакові Сверстюкові тексти, які поширювалися в самвидаві: «Собор у риштуванні» — про роман Олеса Гончара, «Іван Котляревський сміється», «Остання слюза» — про Тараса Шевченка, «В. Симоненко — ідея», «Слідами казки про Іванову молодість», «На мамине свято»... Сам він зазначав, що «виготовлення і поширення самвидаву — це не весь образ шістдесятників, але, безперечно, його ядро. Це вже вихід на поле бою, що вів до розмежування на «ідеологічному фронті»».

Його 60-ті роки повнилися особливо інтенсивною інтелектуальною та просвітницькою роботою. Був одним із найактивніших учасників Клубу творчої молоді, створеного 1960 року, який став центром неофіційного громадського й культурного життя Києва і всієї України. Брав участь у напівлегальних літературних вечорах, зборах, заборонених святкуваннях 22 травня – дня перенесення праху Тараса Шевченка з Петербурга в Україну. Відкрито виступав проти репресій і несправедливих судів над дисидентами. Підписував відкритого листа до газети «Літературна Україна» у зв'язку з газетним цькуванням В'ячеслава Чорновола. Незабутніми, яскравими подіями національно-культурного життя були його неофіційні публічні виступи, зокрема на вечорі пам'яті Василя Симоненка та на похороні Алли Горської.

«Наша віра»

У січні 1972 року Сверстюка заарештували, а в березні 1973-го засудили за ст. 62, ч.1 КК УРСР за виготовлення і поширення документів самвидаву. Головним предметом звинувачення стала книга «Собор у риштованні» (Париж, 1970), а також публічні виступи, окремі висловлювання. Реченець був суворим: сім років таборів суворого режиму і п'ять років заслання. Його «Останнє сло-

во» на суді цілком передбачувано поширювалося в самвидаві. Термін відбував у таборах у Пермській області. Брав участь у численних акціях протесту, за що його систематично кидали в карцер. На засланні (с. Богдарин, Бурятія) працював столяром у геологічній експедиції. Чи треба казати, що він, людина честі й гідності, не втрачав самоповаги ні в карцері поруч із кримінальниками, ні на засланні поруч із геологами? Писав матері, що йому добре, бо поряд добрі люди.

Повернувшись до Києва в жовтні 1983 року, дістав таку ж столярну роботу на фабриці індошови № 2, але позбувся її у 1988 році через те, що побував у американському посольстві на зустрічі дисидентів. Починаючи з літа 1987 року, Сверстюк допускається до діяльності напівлегального Українського культурологічного клубу. З 1989-го він стає незмінним редактором християнської газети «Наша віра», яка послідовно відстоює позиції Української Автокефальної Православної Церкви. Перебував у лікарні, звідки вже не судилося вийти, коли йому принесли свіжий номер газети з його останньою статтею «Шевченко на маргінесі». Тішився з того.

Після проголошення незалежності України Євген Сверстюк не подався в політику, його не вабили чини й посади, він продовжує активно ратувати за суверенність української

культури, за подолання радянського спадку в духовному житті. 1993 року він захищає в УВУ (Мюнхен) докторську дисертацію з філософії на тему «Українська література і християнська традиція». 1995 року громадськість вітає його з присудженням Шевченківської премії за книгу «Блудні сини України». Він не полишає вивчати творчість Шевченка і Гоголя, охоче відгукується на запрошення студентів з усіх кутків України, невтомно виступає на радіо й телебаченні. Учасникам Майдану не забути його блискучого виступу перед мільйонами. Його тексти називають унікально шляхетними. Його вважають моральним лідером українського суспільства. Читач радіє виходу у світ нових його есеїв, нових книг, серед яких – «Гоголь та українська ніч», «Шевченко понад часом», «Писані синім крилом». 1993 року Євгена Сверстюка обирають президентом Українського ПЕН-клубу. Бачимо його ім'я серед учасників ініціативної групи «Першого грудня» – об'єднання українських інтелектуалів та громадських діячів. Символічно, що помер саме 1 грудня (приблизно о 20.25 у міській клінічній лікарні № 10). Незадовго до того писав у щоденнику: «Це остання моя зима». Заповідав, щоб відспівали в рідній церкві Різдва Пресвятої Богородиці, яка належить УАПЦ. Поховали Євгена Сверстюка 4 грудня на Байковому кладовищі.

* * *

Попри всі випробування, жив довго. І помер молодим. «Із його смертю ми всі осиротіли», – сказав Василь Овсієнко. «Факт у тому, що в Україні дуже багато професійних патріотів. Різних – свідомих, меркантильних, різних... Але ще був Сверстюк», – прорік Семен Глузман. «За своїм масштабом Сверстюк близький до таких людей, як Іван-Павло II чи Махатма Ганді», – мовила журналістка, донька Ніли Крюкової Мирослава Барчук.

Самого Євгена Сверстюка можна – і хочеться – цитувати безкінечно: «Вся історія людства вчить, що найбільшу силу має той, хто бере на плечі найважчий хрест». «...українцям завжди відкриті двері до інших культур, але на поле рідної культури треба пробиватися пекельними дорогами».

У нарисі «Українська жінка на схилі віку», присвяченому пам'яті козацької матері, правозахисниці Оксани Мешко, письменник колись написав: «Імена тих, хто обирає хрест свого народу, народна пам'ять берегтиме доти, доки нам світитиме день». Перефразовуючи, можна сказати: народна пам'ять берегтиме ім'я видатного українця, християнського філософа Євгена Сверстюка доти, «доки нам світитиме день».

*Прости їм, Господи,
бо не відають, що творять.
(Луки 23. 34)*

*Дивлюсь на розп'яття
уже півстоліття
і не можу звикнути
Розпинали зовсім не темні люди
вони знали
Він безмірно вищий
Але могли зтерпіти це
і змиритись
тільки
зі схиленою головою
на високім хресті
дозволити висоту
тільки мертвому*

*У межах тісного
земного розуму
вони добре відають
що творять
вони створили цілий світ
піднесених до високого хреста
і цей світ не заважає їм
жити у своїм світі
і торгувати в храмах
і прикрашати свої святині
високими емблемами розп'ятих*

*Дивлюсь на розп'яття
на гіркій землі
і не можу змиритися
з вічністю цієї істини*

Київ, тюрма КГБ. 1972

* * *

Гойда осені небо

*наші зорі на дні
і з чумацької греблі
їх скида по одній*

а у квітах і травах

*наша синя ріка
і навіки прослалась
і тихенько тіка*

тільки в тиші надвечір

*знов і знов вирина
сон про сні молодечі
мрійний плюскіт човна*

Зачаровані далі

*ті блакитні роки
коли з неба спадали
в тихі води зірки*

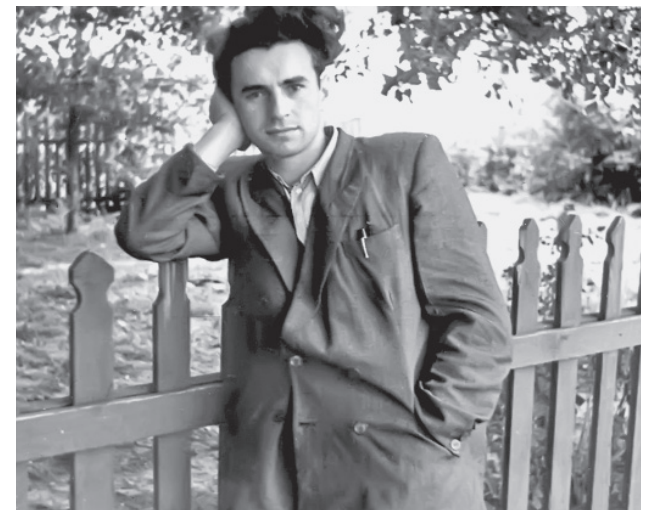
зачаровані милі

*в хвилях цвіту і віт
зачаровано плили
в зачарований світ*

Небо вже завітрилось

*на одпливній воді
виринає вітрильник
білим криллям надій*

Серпень, 1982



Про божественну плоть слова Євгена Сверстюка

Для мене пан Євген був планкою, був взірцем громадянина, християнина, патріота, літератора – кожне з цих слів треба писати з великої літери. Тому що рівень його постави був надзвичайно високий. Я був з ним у таборі, і його слова були для мене школою, я той стан добре собі пригадую.

В нього була одна незвична риса: він прикладав Євангеліє до реального життя. Це те, що ми не робимо, ми роздвоєні, для нас Євангеліє – це неділя, це для свят, це для якогось особливого думання, а в повсякденному житті переважають інші інтереси. А в нього не так було – він жив за Євангелієм, наповнював ним своє життя.

Крім того, для мене він – майстер слова, і не лише в естетичній складовій, кожне його слово було абсолютно адекватним, можна було захоплюватися його вмінням підшукати потрібне слово, але для мене важливішим було те, що він повертав слову його божественну суть. Бо слово – це не тільки естетика, слово – це ще духовне наповнення. І слово у Сверстюка сповнене отої божественної плоти.

*З інтерв'ю Мирослава МАРИНОВИЧА
(телеканал «Еспресо»)*

Леся БОНДАРУК
кандидат історичних наук,
співробітник Українського інституту національної пам'яті
(м. Луцьк)

Десять слів про Євгена Сверстюка

ВІРА

Віра в Бога і християнство було основою його життя. Читав і вивчав релігійну літературу. Заснував і понад 20 років редагував газету «Наша віра». Був активним парафіянином Української Автокефальної православної церкви. «У ранньому дитинстві я був хворобливим. У нас казали: нездалим. 1932 року втратив зір. Тоді, в серпні, батьки завезли мене до шпиталю в Сокаль. Лікар після огляду сказав, що зір уже годі відновити. Певне, тієї миті я став дорослим. Мені відкрилася безодня пітьми. Врятували мене не медики.

У селі Матеві була баба Химка, яка змовляла. Щоранку вона приходила до мене (був у селі впродовж двох тижнів), проказувала молитви й прикладала до очей лезо ножа. Коли я вертався в Сільце, вже був зрячим. Досі дякую тій сільській жінці-знахарці... І Всевишньому... Передовсім. Ще в дитинстві відкрилася мені абсолютна присутність Бога».

«У мене була активна віра в Бога. А віра – то завжди найбільша сила. Я створював довкола себе відповідне моральне середовище в лагері. Причому це було об'єднання людей часом різної віри, і вони були ближчі між собою, ніж люди одної національності».

«Євангельська наука вчить людину бути сміливою, сильною, мужньою, свідомою і нелукавою. Як вже що трапиться, то поклади-ся на Бога. Але передовсім – триматися на ногах. Людина не має права чекати милості невідомо за що. Вона повинна бути активною в боротьбі, але відчувати і творити волю Божу».

«Церкву треба будувати щоденно, передусім в собі, і то тільки на ґрунті християнському, пам'ятаючи, що не можна одночасно служити і Богові, і Мамоні».

УКРАЇНА

Якось у дитинстві Євген Сверстюк на запитання: ким ти хочеш бути, відповів:

«Хочу сидіти в тюрмі за Україну». У сім'ї, де брат Дмитро загинув в УПА, а брат Яків був засуджений за діяльність в ОУН, Євген дитиною не бачив іншої стежки як продовження їхньої боротьби. Його зброєю було Слово. І за нього таки відсидів 12 років концтаборів.

Його боротьба тривала і в часи, коли незалежність була проголошена – потрібно було навчити українців бути вільними, бути українцями. Дата 1 грудня для Сверстюка знакова – це день всенародного волевиявлення за незалежність.

Те, про що мріяв, це Ініціативна група «Перше грудня», створена в 20-ту річницю проголошення незалежності для пробудження народу до активної державотворчості, це – за Божим волінням – дата смерті Євгена Сверстюка: і в цей день, згадуючи його – завжди говоримо про Україну.

«Це треба прийняти так, як прийняли інші країни, які боролися за незалежність і вибороли її в період після Першої світової війни. І це є головне. То була справді боротьба за незалежність, то була боротьба, полита кров'ю. Ну, хто виграв, хто програв – це інше питання.

У нас ця боротьба була табуована, пам'ять про неї була затоптана й заборонена, і через те ми прийняли чисто умовну дату, ненаповнену належним змістом. Наша дата нормальна – це проголошення Четвертого Універсалу (22 січня 1918 р. – Л. Б.)»

«Фактично референдум 1 грудня 1991 року за незалежність уже був європейським вибором. Справа в тому, що національний вибір відбувся ще задовго до нашого народження. Треба тільки глибше осмислити сліди в історичній пам'яті.

Нашому поколінню залишилося розчистити давно прокладену дорогу, розчистити від політичних нашарувань епохи перманентного кріпосництва і терору. І, головне, прорватися крізь джунглі стереотипів, закріплених віковим страхом».

«Я відчував, що Україна чекає високої офіри, і це єди-

не, чим вона може заяснити, коли її принижують».

«Кожен має оголосити воєнний стан у своїй душі. Якщо нація, яка обороняє свій край, є мобілізована духовно, то таку націю неможливо перемогти. Один у полі воїн – це перше гасло кожної людини. Кожен має бути воїном і воювати там, де може бути успішним і не перекладати свою роботу на інших».

«Є щасливі нації. Для них відступництво та національна зрада – просто випадок патології, що реєструється в клініці, але не фіксується в історії. Для нас цілими століттями дорога зради пахла коритом, мундиром, золотом, а дорога вірності – кров'ю».

ШЕВЧЕНКО

Сверстюк постійно звертався до творчості Тараса Шевченка. Для нього це було духовною особистою потребою і водночас обов'язком довести всім довкола, що Шевченко цікавий, актуальний і дуже потрібний щодня і кожному українцю. Одна з книжок Євгена Сверстюка – «Шевченко понад часом».

«Це книжка про Шевченка, яким я його відчуваю, бачу. Вона полемічна по відношенню до того шевченкознавства, яке досі лежить на полицях книгарень. Тобто, вона відмовляється від стандартного образу Кобзаря, а розкриває живого апостола правди. Це книжка есеїв. Це не біографія чи історія життя Шевченка. Це погляд на Шевченка такого, який він був, залишиться і буде з нами вічно.

Того Шевченка, якого пробували зробити агітатором, революціонером, атеїстом і всім тим, хто потрібен владі, а насправді власне Шевченко – то є той вічний дух України, який був і в часи Княжої Русі, який був у всіх серцях і кобзарях, який є зараз, і який буде. Тому що той момент, який ми зараз переживаємо, це маленький момент в історії. А Шевченко все ж таки поет над плином вічності.

Шевченко для мене є передусім проповідником слова істини, і християнським



Євген Сверстюк, Волинь, 2012 рік

проповідником. І це відчувається у кожному вірші, у кожному слові. І хай мені не цитують вирваних рядочків "і прокляну святого Бога", хай не цитують слів, яких не розуміють. Той, хто справді любить Бога, сперечається із Богом, і запитує його, і молиться йому – оце Шевченко».

«Тарас Шевченко був і є з'явою в Україні незвичайною. Він почував на розпутьях велелюдних так, як інші не почували. Він якимсь дивом знав те, чого сучасники не знали. Він світив світлом світу іншого. І те світло стало Словом українського Кобзаря. Позачасовий зміст його слова відчували і сучасники.

Але кожне покоління брало на міру своїх потреб і сил. Кожна епоха адаптувала Шевченка до себе. Страшна епоха використовувала його слово безбожно. Наша епоха занепаду духовних цінностей Тараса Шевченка не чує. Але завжди є спадкоємці, споріднені духом. Вони бережуть і проносять у собі слово, поставлене на столі. А часи змінюються і нас змінюють...»

«У кожному поколінні деякі Шевченкові рядки здавалися застарілими. А потім знову "в людській душі возобновлялись"».

ПРАВДА

Євген Сверстюк ніколи не служив політикам і не вихваляв влади. Він нічим не зобов'язаний жодному українському президенту чи прем'єру. Йому ніщо й ніколи

не заважало бути відвертим у своїх оцінках.

«Сказати істину – це обов'язок перед людством і культурний світ завжди буде вдячний тим, хто всупереч політичним вигодам, розголошує факти про злочини проти людства».

«На чолі незалежності України стали вчорашні люди, які ніколи не любили України офірною любов'ю і не захищали її честі. Віктор Янукович після присяги на вірність українському народові зайняв позицію малоросійського генерал-губернатора, призначеного Кремлем. Схоже, він не зрозумів, що український народ довірив йому керівництво державою у згоді з Конституцією України. Люди ошелешені, але завтра вони опам'ятаються».

«Ми живемо у дуже підлий час, коли покарано злочин з участю найбільших злочинців: нацизм покараний большевизмом. Це дуже слизький історичний момент. Деяких героїв большевицької імперії зла після її падіння можна було вже за послужним списком ув'язнювати з чіткою моральною оцінкою та з юридичним аналізом їхньої діяльності.

Людина, яка мала би за всіма моральними вимірами бути прирівняна до великих злочинців, зараз грається в юриспруденцію, тобто він вважає себе "заслуженим юристом" (В. Медведчук. – Л. Б.). Те, що людина з такими блудними і порочними поняттями розкладає сам принцип законності і моралі – це дуже небезпечно

для суспільства. Точно під советську формулу "особливо небезпечний державний злочинець"».

СВОБОДА

«...За видатні заслуги в утвердженні суверенітету та незалежності України, мужність і самовідданість у відстоюванні прав і свобод людини, плідну літературно-публіцистичну діяльність та з нагоди Дня Свободи...»

Євген Сверстюк нагороджений Орденом Свободи згідно з Указом Президента України В. Ющенка «Про нагородження Є. Сверстюка орденом Свободи» від 25 листопада 2005 р. № 1075/2008. Серед багатьох важливих і почесних нагород Євгена Сверстюка, ця найбільше підкреслює його внесок в історію України.

«Свободу не можна подавати, в неволі жити легше, рабам легше жити. Зовсім не випадково пташка повертається до клітки. А незалежність, передовсім для громадян вільних, для громадян мужніх, які хочуть зреалізуватися, які хочуть наповнити простір змислом. Керована свобода не може бути підпорядкована. Свободу здобувають зусиллями кожного дня, енергією, духом кожного дня».

«Свобода вибору – завжди те, що може собі дозволити характер».

«Свобода завжди відносна і завжди залежить від готовності нашої душі. Свобода спокуслива. Вона передається людині людиною, як усмішка».

ТВОРЧІСТЬ

Він жодного дня не прожив, як він казав «без рядка». Це була його духовна потреба осмислювати і писати. Євген Сверстюк є автором книг, численних статей з літературознавства, психології і релігієзнавства; поезій, перекладів із німецької, англійської, російської мов на українську.

«У літературі потрібен той, хто поверне вагу слова».

«Мало самого таланту, треба мати український хребет».

«Поезія, як вітражі церковних вікон – темні, похмурі й невиразні, коли на них дивитися з ринкового майдану, але коли увійти всередину цієї святині – усе спалахує живими барвами».

«Слово тримає нас на досягненій висоті, слово підіймає нас до висоти, де відкривається радість і сенс нашого життя як служіння».

ВОЛИНЬ

Сверстюк завжди любив Волинь. Попри те, що доля закидала його в різні краї,

він, поки мав сили й можливості, приїздив на свою малу батьківщину. До останнього подиху він цікавився чим живе Волинь і запитував про настрої волинян у різні часи.

Він завжди знаходив можливість показати світові найкращих, на його думку, волинян – поетів Василя Слупчука і Андрія Криштальського, бандерівця, одного з керівників Норильського повстання у ГУЛАГу Степана Семенюка, співака і громадського діяча Олександра Положинського, яких нагородив премією імені Василя Стуса.

«Зв'язок із рідним краєм таки переривався. У 50-ті роки, коли Волинь нічим вже не світилася. У цей час мав зв'язок лише з селом, з ріднею. А вже в 60-ті роки я був дуже заангажований на Волині. Цього нині, мабуть, ніде не прочитаєш, але я мав у 60-ті роки виступи перед учителями Волині, за які можна було вже тоді садити. Це були дуже ризиковані кроки. Скільки я там лекцій про В. Симоненка прочитав учителям! Надія Забужко завжди запрошувала й організовувала аудиторію в педінституті. Кримінальна справа на мене саме тоді закручувалася».

ГІДНІСТЬ

Євген Сверстюк був філософом. Він умів сказати те, що важко описати словами, він умів відчути так, як відчували пророки. Краще нього ніхто не пояснив що таке гідність для українців.

«Гідність – таке просте слово, а за ним стоїть така складна світобудова. Обстоювати свою гідність, зберігати гідність, дотриматися гідності, відповісти з гідністю... Гідність – цнота самозахисна і тиха. На неї наступляє нечестива сила, яка може – ображати гідність, зневажати гідність, не рахуватися з гідністю...»

«Без гідності нема особи. Без самоповаги нема суспільства. Без законів і принципів нема держави. Найбільша катастрофа для нації – мати керівників, які торгують її нерозмінними багатствами – честю й славою. Сором – то страшне поняття з біблійних часів, то гірше за поразку. Там, зокрема, обіцяно соромом покрити голови тих, хто чинить зло і приниження».

«Що не кажіть, а незалежність країни передбачає громадян незалежних і гідних. Гідність підкаже, як діяти для відродження доброго імені України. Комуністична система виховала тип лукавого раба, який функціонує в умовах страху і контролю, але не діє в умовах свободи за покликом сумління і серця».



Євген Сверстюк і російський правозахисник і політв'язень Сергій Ковальов

«На відміну від патріотизму, гідність є органічною і захованою на глибині. Патріотизм можна вдавати, перелицьовувати, демонструвати і, зрештою, змінювати... Звичайно, окрім справжнього патріотизму, що ґрунтується на національній гідності й моральних принципах».

«Здоровий національний інстинкт і лежить в основі національної гідності. Він учить любити, лікувати рани, посилати живильні позитивні імпульси і щодня давати приклад діяльної любові. Він навчає терплячості і наполегливості праці на рідній ниві й щоденного стоїчного захисту свого поля».

«"Нам треба моральних авторитетів", – вважають журналісти. Не завадить, але навіщо вони? Та й чи помітять їх раби зорового поля?... Нам треба гідних громадян, на яких можна покластися чи то в політиці, чи в бізнесі, чи в школі. То й будуть авторитети, на яких тримається кожен колектив і кожна клітина громадянського суспільства».

І то програма цілком реальна: в розумній і чесній людині той потенціал закладено. Але чи може реалізувати свій потенціал молода людина у споживацькому середовищі, де не культивуються моральні чесноти й вищі цілі, задля яких люди всіх часів готові були покласти своє життя?

Молодість має крила. Тільки ж хтось її має вчити літати і відкривати на обрії звабливі вершини. Культ вершини в суспільстві – те саме, що в спорті прагнення недосяжного, з дотриманням правил гри і вірою в себе».

ШІСТДЕСЯТНИКИ

Він був останнім із «DreiS». На Заході німецькою мовою колись вийшла під такою назвою книжка вір-

шів Стуса, Світличного і Сверстюка. У той час Іван Світличний був на заслання разом із дружиною Льолею в Алтайському краї, Василь Стус був у Матросово на Колімі, а Євген Сверстюк – у Бурятії, в східному Сибіру.

Сверстюк вважав, що його обов'язком є продовжити справу своїх побратимів, які не дочекалися незалежності України, і робив це з «потрійною» енергією.

«Які політичні цілі ви ставили, коли ризикували життям своїм і своїх близьких? – нерідко запитують учасників опору. Чому цілі мають бути політичні? Є цілі етичні, моральні, духовні... Нам ішлося насамперед про те, щоб жити чесно і підіймати гідність у народі...»

«Легенди не вмирають. Ті одважні, що в 60-ті роки будили дух і чинили опір комуністичній змові, десть у підсвідомості берегли ту легенду. Ті, що з Західної України, пам'ятали мову і пісню повстанського краю. Ті, що зі Східної, були стривожені легендою. І це зрівнювало погляди хлопців зі Львова, з Волині і з Донеччини. А мрія про оживлення України і максималізм національної незалежності лелілися на дні душі».

«Один Стус зумів зі свого болю, зі своєї недолі створити симфонію людського, загальнолюдського болю».

«Люди активної любові діяли своїм словом і підіймали рівень суспільства. Попри все – підіймали! Про це варто нагадати сучасникам, які або думають, що їхнє слово все рівно "не робить погоди", або просто хочуть потрафляти пересічним смакам».

Важка недуга нашої літератури, передусім журналістики, полягає в тому, що вона хоче, як курортний екскурсовод, потрафити в смак ледачої юрби? Опускається до пересічних смаків – означає працювати на зниження рівня».

«На чому тримається рівень суспільства? Мабуть на плечах попередніх поколінь. Але кожне покоління відповідальне за той рівень: воно може підіймати, може опустити. Мені здається, рівень опускається, якщо нема кому підіймати. Інертно опускається».

УЧИТЕЛЬ

Він починав свій трудовий шлях як Учитель. І залишився ним протягом всього життя. Він мав численні зустрічі з молоддю. Dorослим нагадував про важливість родинного виховання дітей. Кожному знаходив мудре слово поради, підтримки чи життєвого прикладу. Євген Сверстюк досі для багатьох є Учителем.

«Виховання людини – це передусім виховання почуттів».

«У школі потрібен вчитель, який розуміє, що в його руках майбутнє нації».

«Дитину треба внутрішньо пробудити, засвітити її. А засвітити може той, хто сам світиться. В цьому і полягає таємниця педагогічного впливу на особу».

«Особистість народжується в муках і піднімається ціною максимальних зусиль. Коли перестає підійматися, то опускається. Нині бачимо навколо людей, що опускаються. Вони запалюються на мить примарного успіху. Достаток – це мрія пересічності».

«Молодь повинна долати українську хворобу порізненості, ледачого самозаспокоєння й нецтва, споживацького патріотизму і позірної релігійності. Спадкову хворобу».

Як завжди, нормальна молодь гуртується в об'єднання, де культивуються принципи безкорисливості, змагальності, ідеалізму. Без ідеалізму і романтизму немає молоді. Справжню релігійність я вважаю нормою духовного здоров'я».

Петро Кралюк: «Сверстюк ставив високу планку. Можливо, навіть завищено для нашого морально деградованого суспільства. При цьому не вдавався до нав'язливих повчань. А мовчки робив свою справу... Як його волинські предки мовчки орали ниву, збирали урожай, порали худобу».

Направду, це був Учитель – інтелегентний, мудрий, спокійний. Інша річ, що не всі розуміли й сприймали його вчительство. Але це вже не проблема Вчителя. Це – проблема "нерозумних учнів". Мені видається, що люди, які спілкувалися з Євгеном Сверстюком, залишалися під враженням цього спілкування. Хтось ставав мудрішим, хтось умиротворенішим, хтось "світлішим"».



Олександр СУГОНЯКО

Гнаний за правду любомудр і комунікатор поколінь

«Нас цікавить відродження думки, яка шукає головних істин нашого часу», — писав Євген Олександрович Сверстюк у 1990 році. «Свобода слова розширює поле шукань того, що Платон назвав своєчасністю — актуальної істини нашого часу, причетного до вічності. На цьому суворому полі потрібна міра, зваженість і відданість істині. І це поле в нас усе ще пусте». І зараз пусте, а із сучасників наших ясно виокремлюється на ньому постать Лицаря думки зі шпагою.

Євген Сверстюк бачив отруйний спадок комунізму, знав, що «ми повернулись спиною до істини й обрали дорогу в нікуди», що «українська культура як цілість була зоною забороненою», «школа національного мислення була зруйнована», що жили ми «в час падіння культури», а «міраж нової релігії соціалізму потягнув за собою цілі покоління інтелігенції»... На думку пана Євгена, постановка завдання пошуку істини за цих умов звучала б «безнадійно абстрактно, якби за нашою спиною не було тієї істини — покинутої, але віками культивованої, від митрополита Іларіона та літописця Нестора — до Сковороди, кирило-методіївців, Гоголя і Шевченка. Культурної ниви, яка є нашою і призначеною нам». У нас тодішніх, народу і інтелігенції, душа була травмована несумісними з життям нелюдськими стражданнями, жахами ХХ-го століття, дивом пережитими. У трьох поколіннях народу була скалічена свідомість ампутацією тієї її частини, яка відає зв'язками з надприродним, вічністю, істиною. Залишилася після УРСР і форма державної машинерії, яка створена була з метою, щоб тримати український народ в безпам'ятстві і підкоренні чужій волі, в якій змінилися кольори прапорів та не змінилася якість її людського наповнення. Як немислимо важко було Євгену Сверстюку сіяти зерна істини, знаючи такий стан суспільства... Самотина і самотина, один, як і Василь Стус, який писав у концтаборі в 1982 році: «Моторошно чути без краю свого, без народу, яких мушиш творити сам зі свого зболілого серця». Зерна істини, які добував, очищав, сіяв Євген Сверстюк останні тридцять років свого життя, падали в землю, порослу терням. Він творив, писав і говорив, а суспільство не бачило, не читало, не чуло... Таким був стан суспільної свідомості після полону у богоборців. А він, як син невмирущого народу, як лицар робив своє... *А він все ще стояв і фурт-фурт ладував.*

Тоді він визначив три ключові проблеми, над якими має працювати наша українська інтелігенція.

Перша — «відродження принципів, боротьба за принципи і моральні позиції. Боротьба з екстенсивним, імітованим розвитком думки, яка не зупиняється на жадній життєво важливій проблемі». А головна серед них — будувати самого себе, вироблення особи.

Друга — «проблема вистражданої істини нашого часу», яка свідчить, що нігілізм, дорога в нікуди, переступ через людину веде в зону смерті. «Ми тяжко вистраждали цю правду і дорого заплатили за переступ усіх істин, заповідей і законів — за

злочин проти Духа... На превеликий жаль, увесь світ іде, всупереч попередженням, дорогою втрати духової і моральної сили. Ми, зрозуміло, в авангарді...».

Третя — «усвідомлення і збереження такого феномену, як здоровий глузд українського народу». «У час, коли українська інтелігенція пішла в тюрми чи на службу, єдиний, хто тримався прямо і опозиційно, був здоровий глузд народу. Це він озивався голосом Олеса і Маланюка, раннього Тичини і пізнього Довженка в щоденниках. Це він породив шістдесятників, які задумались, хто ми і навіщо ми, і кому ж, як не нам, очистити обличчя наших апостолів і підхопити їхню естафету».

За тридцять останніх років до згаданих характеристик стану українського суспільства початку 90-их років додалися систематичне зменшення абсолютної чисельності населення, розорення культури, освіти, науки, медицини, економіки, монетарної і фінансової систем. Людність українська тоне в отруйному океані брехні (фейків) епохи постправди і інформаційної гібридної війни, розв'язаною Росією проти України, яку підтримують її сателіти на Заході. Не уявляю собі, як можна було б, моєму поколінню і молодшим, підхоплювати естафету сумлінної праці на благо українського народу без особистого прикладу мужності і героїства учасників Повстанського руху середини ХХ-го століття проти загарбників нашої землі, без дива повстання проти імперії зла шістдесятників, без духовної енергетики вертикалей Стуса і Сверстюка, без їхнього голосу. «Це була велика важка місія — бути голосом. Часто голосом, що волає в пустелі» (Є. Сверстюк).

Як і тридцять років тому перед українським суспільством стоїть завдання осягання головних істин нашої епохи, відродження мислі, здатної до такої праці. Вона передбачає узгоджену роботу голови і серця, мудрості і віри людини. «Залишимо осторонь, — читаємо у Євгена Сверстюка, — психопатологію думки демагогічної, догідливої, лінивої і хитрої, позбавленої ваги обов'язку», а тепер ще відкинемо пічкурську мудрість нашого часу маразму, часу начелюдини: «Я думаю, але не існую» (бо не дають!); «говорю, але мовчу» (бо боюсь сказати зайве); «дію, але зло дію» (бо у мене немає вибору!). Люди з такою психологією і такою «філософією» знаходяться поза буттям, на узбіччі і часу, і вічності. Мова йде про завдання відродження носія цілісної свідомості, здатної пізнавати два єства: тлінне і вічне, і яка спроможна вмістити світло премудрості. А про тих, хто цього не розуміє, є прислів'я: «Двох порухувати не вміє» (Г. Сковорода).

Але чим все ж таки відрізняється інтелігенція українська від радянської? «Здебільшого вона виїшла з середовища духовенства і залишилась у християнській традиції навіть тоді, коли приставала до соціалістичних течій. Братчики взагалі стояли на євангельських, — пише Є. Сверстюк, — а не на революційних позиціях, і то напередодні 1848 року! А на процесі СВУ 1930 року, по суті, та сама тенденція: українська інтелігенція перейняла позицію Гоголя». І в іншому місці Євген Олександрович виокремлює головну засаду, що характеризує належність до справжнього письменництва — єднання носія мислі з Джерелом Сили: «Існує імперія, існують закони, існує вся державна сила, і треба цю силу приймати як реальність. Але коли ти ту силу заперечуєш, то зовсім не тому, що вона

тобі просто не подобається. Ти мусиш виходити з якогось вищого принципу. Ось той принцип, з якого виходив Шевченко: «Дух істини, якого світ не може прийняти». Оця глибинна духовість, яка бере джерело у Святому Письмі, є характерною ознакою творчості найбільших постатей в українській літературі». І, додам, у філософії, згадуючи Г. Сковороду, П. Юркевича, який, до речі, теж був сином православного священика з Полтавщини. Для мислителів, що уособлювали собою українську філософську думку, матеріалістичний світогляд теж був не характерний.

Сутнісно радянська інтелігенція формувалася як богоборча. Вона, вихована нашим колонізатором, комуністичною Москвою, була духовним та інтелектуальним ворогом України, її культури, мови і її Церкви. Сьогоднішні табачники, ківалови-колісниченки, агафангели і медведчуки — нащадки петровських, балицьких, кагановичів, маланчуків — борців з «українським націоналізмом», а по суті це була і є боротьба з українським народом, з Україною. І в 90-их роках минулого століття, і тепер колишня причетність до КПСС і КГБ, з їхнім антихристиянством і беззаконням в теорії і практиці, знаходиться поза моральною оцінкою, на яку суспільство не спромоглося до цього часу. У нас в Україні НЕ РОЗРІЗНЯЮТЬ ката і жертву (політв'язні у виборчому штабі кандидата в Президенти України генерала КДБ Марчука, 1999 р.), письменника і партійного наглядача за ідеологічними слугами (творення незалежної України радянськими письменниками у парі з Кравчуком у Верховній Раді УРСР 12-го скликання), не розрізняють паразита і його жертву (голосування за креатур олігархів українським виборцем). Не вистачає моральної сили і висоти, щоб РОЗРІЗНЯТИ, а то є наслідком державно організованого руйнування духовної культури протягом трьох поколінь з негативними додатками часу Незалежності. Про це Євген Сверстюк в своїх щоденникових записах пише:

«Зустріч з Вацлавом Гавелом в Київському університеті.

Йозеф, культ. аташе з чеського посольства попросив мене затримати ту групу дисидентів, з якими хоче зустрітися Президент Чехії і попросив представити їх Президентові Гавелові в залі.

Вже не знаю, яким чином потрапила сюди Раїса Іванченко. Вона підійшла до мене і схвилюваним шепотом сказала: «Щойно Марчук прийшов».

— Який Марчук — художник?

— Ні, депутат, экс-прем'єр.

— То що?

— То, може, його затримати, запросити?

— Президент Гавел, — уточнив я, — запрошує не тих, хто ловив, а тих, кого ловили. У них це прийнято розрізняти — при всьому плюралізмі.

Мені здається, вона сказала: «Ага»».

Відродження здатності розрізняти моральні полюси з опорою на християнське духовне джерело є умовою цілісного мислення, здатного братися за тему істин нашої епохи. Україну ми створимо тоді, коли будемо спроможні розрізняти людей добрих і злих. Відродження духовного життя в серці людини, відродження культури мислення потребує полемосу на агорі, боріння із самим собою і з опонентами на українському позачасовому духовно-інтелектуальному Майдані, на якому разом з іншими велетами Духу і Мислі чекає нас і Євген Сверстюк.

Мирослав МАРИНОВИЧ

Повна чаша як міра його душі

Тепер щодо мене, чи добре мені? Мені й не повинно бути добре. Мені й повинно бути найважче – це міра моєї душі. Вона потребує повної чаші. Тут є смисл...

(3 листа Євгена Сверстюка до Оксани Мешко, квітень 1974)

У небесному літописі України є сторінки, які варті цілої книги. Такою є сторінка життя Євгена Сверстюка, що був одним із символів епохи шістдесятництва. Бути альфою та омегою не кожному дано. Тут треба, услід за Христом, випити повну чашу страждань. У пана Євгена було відчуття повноти тієї чаші. Тому й розкрився йому її величний смисл...

Матір

Із наших з ним розмов у таборі Кузино на Уралі я пам'ятаю небагато, але те, що пам'ятаю, закарбувалося навічно. Й одне з найголовнішого – це високе слово пана Євгена про свою маму, яка заклала головні підвалини його світогляду. Вона навчила його не просто молитися – навчила розмовляти з Богом, радіти з Ним, відчувати Його присутність. Саме це й стало його найголовнішим талантом, який визначив також уміння, услід за Франковим Мойсеєм, «чути на своєму плечі руку Господню».

Це надало поглядів Євгена Сверстюка ту особливу перспективу, яка в підрадянській, духовно занапащеній Україні стала цілковитим раритетом. Бачити події й людей під таким кутом зору, як бачив їх пан Євген, – це не просто творчий прийом, не літературний стиль з претензією на оригінальність. Під цей стиль не можна набити руку, щоб зімітувати його. Тут треба добряче натерти коліна в ревній молитві, треба добряче набити ґулі в щоденному духовному зростанні. Саме цей духовний гумус, який нарощувався роками, робив його творче слово моментально впливовим і вочевидь унікальним.

Хай же пам'ятає про цей ефект кожна українська мати. Бо, напоївши малого Євгена живою водою віри, Євдокія Сверстюк (з дому Присяжна) через нього напоїла мільйони українців. Так само через малого Тараса напоїла всю Україну й Катерина Шевченко. І знову тут бачимо особливий Христовий знак: так п'ятьма хлібинами й двома рибинами Ісус наситив п'ять тисяч голодних...

Матері-страдниці

*Далека, самотня й далека,
у цілому світі одна,
дні й ночі, у студінь і спеку,
до мене летить вона.*

*Рідна, як пісня з колиски,
тиха, як свято волинське.*

*Готова завжди до страждання,
до горя, до болю і втрат,
Вона віддала б останнє
й терпіла б сама стократ,
щоб доля мене милувала,
щоб лихо мене минало.*

*Але у безсонні ночі,
як ноги і руки гудуть,
гнітять її сні пророчі
про тернями вкриту путь.
Що я не такий, як люди,
і щастя мені не буде.*

*Навколішки в тихій молитві,
як страдниця і як свята,
благає мене захистити
і небо мені пригорта.
А потім свої скорботи
топить у вічній роботі.*

*Розгойдані темні хвилі
лягають в тюремні сні
і носять уламки милі.
То образ її між них
чи тільки страждання безкрає?
Я знаю: любов не вмирає.*

Київ, тюрма КГБ. 1972



Валерія Андрієвська, Євген Сверстюк, Мирослав Маринович

За сімома рядами колючого дроту

[...] Не можу тут не згадати, яку силу давала Сверстюкові спокійна переконаність, що його родина – на його боці. Це творило потужний ефект захищеної спини. Довіра пана Євгена до його дружини Лілі (Валерії Андрієвської) чи дітей була непорушною. Проліюструвати її можна було б різними випадками з табірної біографії Сверстюка, а я пошлюся лише на історію одного неотриманого побачення, яку описала нью-йоркська газета «Свобода»:

«14 квітня 1977 року дружина Євгена Сверстюка, Ліля (Валерія Андрієвська. – Ред.), приїхала з Києва на чергове особисте побачення до чоловіка з віддалі 3-х тисяч кілометрів, їй відмовлено в побаченні немовби з тієї причини, що Сверстюка позбавлено побачень. Трохи згодом Лілі запропонували загальне побачення з умовою, що вони з чоловіком розмовляти будуть по-російському. Вона погодилася, але потім адміністрація табору заявила їй, що побачення не відбудеться, тому що чоловік відмовився. Ліля від'їхала; Сверстюк на знак протесту проти незаконного позбавлення особистого побачення оголосив голодівку, його підтримало майже 20 осіб. 30 квітня начальник табору Поляков вислав Лілі Сверстюк телеграму: "Побачення дозволено в кінці травня – в червні". Отже, потрібен був крайній захід протесту – голодівка 20 осіб, щоб начальник табору скасував беззаконня».

Таку стійкість у своїх принципах можна собі дозволити лише тоді, коли на всі сто відсотків переконаний у духовній підтримці своєї пари. Хоч загалом політв'язні важко переносили моральну дилему відповідальності за своїх рідних. Одна справа – жертвувати собою: тут ти відповідальний лише перед Господом і своїм сумлінням. Інша справа – жертвувати при цьому своїми рідними: твої дії ламають їхнє життя й осо-

бисті кар'єри, а часом і ставлять їх на грань смерті. Хто дав тобі на це моральне право? Згадаймо лише ту муку, яка проявилася в одному з листів Валерія Марченка до матері:

«...І от зараз уперше, зненацька відкрито, мов рвану рану, побачив Тебе в сльозах. І повір, що подібної муки я не зазнавав, відколи пам'ятаю себе. Я повернувся до камери і запитав Бога: навіщо весь цей світ, якщо страждає така людина, як Ти? Навіщо тоді існую я, щоб завдавати болю найкоханішій істоті?..»

В одних родинах ця дилема оберталася довічною кривдою й жалем: «через тебе я...», «якби не ти, я...», «ти зовсім не думав про нас...» І важко заперечити, що людські долі справді були понівечені й занапащені. Ось чому честь і хвала пані Лілі та їхнім дітям, що в їхній родині (як і в родинах наших побратимів Світличних, Шевченків, Глузманів, Пронюків, Попадюків, Матусевичів і, зрештою, в моїй власній), мало місце велике Преображення: жертва рідної людини ставала їхньою власною добровільною жертвою, а відчуття жалю й кривди оберталось вдячністю до Господа за спроможність жертводаріння. Тому пані Лілі цілком стосуються слова, написані згодом Світланною Кириченко про дружин політв'язнів:

«Наша "політика" – то була перелусім етика моральної совісної людини, що не може мовчати, як бачить і розуміє, що діється в суспільстві зло. І як хлопців заг'ратували і не стало можливості бодай розтулити вуста вільно, єдиною "політикою" для жінок – дружин, друзів, соратниць – стала вірність товаришам своїм, вірність цінностям, які ми прийняли пробудженою душею. Сповідувати їх, передавати у спадок, прищеплювати своїм дітям...»

Фрагменти з книги
«На полі честі»

ЖИВА РИБА ПЛИВЕ ПРОТИ ТЕЧІЇ

У червні 2014 року Євген Сверстюк відвідав село Криворівню на Івано-Франківщині. Він з дружиною, дочкою і зятем завітали до храму Різдва Пресвятої Богородиці, до Літературно-меморіального музею Івана Франка та мали особливо теплу і щиру зустріч із місцевою мешканкою Теодозією Плиткою-Сорохан. Нитка спогадів про табірне життя викликала вібрації найтонших струн душі як Теодозії Андріївни,

так і Євгена Олександровича. Тут вони, доктор філософії і проста сільська жінка, були рівні – рівні у своїй любові і самопожертві, рівні у своїй мужності і гідності. Також відбулася змістовна розмова з випускниками Криворівнянської ЗОШ I-III ст. ім. М. Грушевського. Подаємо фрагменти тогочасного інтерв'ю Людмили Зузяк з Євгеном Олександровичем Сверстюком.

НАШ СВІТ ОПУЩЕНИЙ ДО СПОЖИВАЦТВА

– Євгене Олександровичу, ви велику частину, можна сказати – усе своє свідоме життя віддали боротьбі за Україну. Чи за таку Україну, як маємо нині, ви боролися? Скільки ще треба часу, щоб вона стала такою, про яку ви колись мріяли? Які ще перетворення повинні відбутися у нашій державі?

– Фактично, людина, яка йде проти течії і домагається якихось змін у житті, вона не має ілюзій, що скинеш цей режим, прийде новий і все буде добре. Бо, фактично, люди змінюють погоду, люди змінюють клімат. І, коли змінюється влада на краще, то це добре, і хотілося б, щоб влада змінювалася на краще, але немає ілюзій, що все життя зміниться одразу. Того часу не стояло питання, якої України я хочу, а стояло питання про те, що я хочу жити в країні, де є честь, правда, де є гідність. І власне я, якщо вжити таке слово «боровся», то боровся за піднесення національної гідності і честі. То було для мене дуже важливим. Те, що я давав і даю, має послужити підпорою для саморозвитку нації.

Звичайно, будь-яке звернення, будь-яке нагадування революції не зроблять. Люди залишаються такими, якими вони були. Але люди потребують чути цей голос нагадування. Їм потрібно чути ту елементарну правду, що справжні цінності – це цінності духовні, що справжня культура вимірюється висотою духовності, і що справжні взаємини між людьми теж корелюються причетністю тих людей до духовного життя. Люди не розуміють, що їм треба змінюватись.

– Ви дуже багато спілкуєтеся з людьми, особливо – з молодими людьми. Чи відчувають вони себе нащадками, наступниками тих, хто поклав своє життя за волю України?

– Якщо говорити про ставлення українців до своїх героїв чи до своїх подвижників, чи до тих, які давали приклад служіння, то це ставлення дуже пересічне, ставлення не високе. Я відчуваю культ пошани, наприклад, у ставленні до Параски Плитки у Криворівні. Тут збереглася культура і ту культуру підживлює священик, він вчить, він є вчителем. В кожному місці має бути та наука культури ставлення, наука поцінування, наука пошанування. Цього бракує, страшенно бракує, усій Україні.

між людьми, навіть якщо б це була дуже розумна влада. Вона б сприяла поряднішим, кращим людям, вона підтримувала б культ чесної людини. Це вже було б важливо. Але вона лише б підтримувала. А виробляти треба самому себе, починаючи від виховання дитини. І це є дуже важливо. [...] Люди не розуміють, що їм треба змінюватись. Люди не хочуть змінюватись, вони дуже інертні, їх оцей дух віри не запалив, не підняв.

– То це, на вашу думку, найбільш шкідливий хробак, який точить наше українське суспільство?

– Інертність і байдужість. Українська байдужість входить в притчу. Нація багата талантами, це міцна нація, якщо говорити про фундамент. Але духовна червоточина не вилікувана. Більшовицький режим, і попередні режими залишили дуже важкий спадок. [...]

– Через що ви за що вас найбільше болить серце, дивлячись на сьогоднішній стан речей щодо суспільних процесів, політичних?

– «Схаменіться, будьте люди» – написано на одному пам'ятнику Тарасу Шевченку. Я вважаю, що одне з найболючіших явищ у нашому житті – це брак служіння, брак любові, брак солідарності, і ми нарікаємо на брак національної гідності в українців. Це все один букет. А звідси дуже часто стикаєшся з явищами, які викликають почуття сорому за нас. Не тільки тоді, коли бракує елементарного захисту, захисту честі, а й тоді, коли бракує елементарного обов'язку на тій службі, яка вимагає виконання обов'язку. У зв'язку з цим люди починають звикати ставитися до людей, які, як би то сказати, які є ніхто там, де мали би бути кимось, які паразитують на своїй посаді, і бракує тих людей, які їм нагадували б і вимагали б. Оцього бракує в нас: нагадувати, вимагати і в очі говорити правду. Без цього нічого не зміниться. [...]

– Кароль Войтила – Папа Римський Іван Павло II закликав усіх вимагати від себе навіть тоді, коли від тебе інші не вимагають.

– Власне, ми про це і говоримо. Тільки та людина по-справжньому несе свій обов'язок, котра ставить перед собою цілі і не чекає контролю, і не чекає покарання. Вона не йде, як раб, якого підштовхують, якого змушують. Вона несе в собі цю енергію добра і діяльної любові.

– Поділіться досвідом, як особистість може стати духовною сутністю?

– Найбільше на цю тему можна прочитати в літературі релігійній, яка пояснює релігійні максими. Якщо ти робиш щось добре і тобі з цього вигідно, то чим ти відрізняєшся від поганина? Але якщо ти робиш щось з обов'язку, тому що це потрібно, якщо ти приносиш в офіру себе і свої сили, то ти підіймаєшся до гідної особистості, ти підіймаєшся до тих моральних максим, які є в Нагірній проповіді Христа. І коли ти їх перечитуєш, а їх треба перечитувати, але не робиш кожного дня свого практичного висновку з цього, то ти не підіймаєшся. Все треба робити, долаючи опір інерції і долаючи тягар обставин довколишніх. Жива риба пливе проти течії.



– Що ви ставили собі за мету, створюючи ініціативу «1 грудня»?

– Власне, ініціатива «1 грудня» є ініціативою Церков. Три Церкви домовилися, вони визначили людей, 11 людей вони вибрали, які мали би бути резонаторами оптимістичного, гідного духу в суспільстві. Отже, йшлося про те, що наш світ дуже опущений, він опущений до примітивного матеріалізму, до споживацтва. І в цьому гніздяться всі людські пороки: жадібність, заздрість, неповага до іншого, фальшиві цінності і фальшиві авторитети. Людям потрібно нагадувати якісь елементарні істини, актуальні для всіх часів. Людям потрібно нагадувати, що ця хвороба – моди, успіху, комфортизму, чи, як люблять тепер казати, комфортності, вона мине. Все мине, але правда не мине.

Якоюсь мірою воно підтримується. Підтримується в школах, де є добрі вчителі. Підтримується і в церквах, де є добрі священики. Є осередки, маленькі осередки, в Україні, які працюють над цими надзвичайно важливими проблемами. На превеликий жаль, тільки осередки. Вони не можуть змінити клімат у державі, вони не можуть вплинути на загал. То має бути робота систематична і поставлена на добру культурну основу.

В тому суспільстві, де людина цілими десятиліттями була тільки інструментом для влади, в такому світі дуже важко піднімати народ. [...]

Ми від ініціативи «1 грудня» дуже часто звертаємося до людей з приводу різних питань. Чого ми домагаємось? Ми нагадуємо, що влада нас не змінить, влада не змінить порядку, культури стосунків

Отець Іван РИБАРУК
парох с. Криворівня на Івано-Франківщині

Два світи одного світу

За неповні півроку до початку Майдану, в Криворівні, Українських Атенах, яку сьогодні називають літньою культурною столицею України, відбулася зустріч, що не набула розголосу в медіа, але в якій стрілися два світи одного Світу. Два світи – дві особистості, які належали до одного Світу – Божої присутності серед людей. Світу гідності, посвяти, чести, сили, вірності, смирення, любови, жертвності, праці, молитви...

До невеличкої хатинки на криворівнянському присілку Грашпарівка, відомого тим, що у ньому зовсім близько до неї, по сусідству, жила, творила і несла свій життєвий подвиг Параска Степанівна Плитка-Горицвіт, про яку розповідала «Наша віра», завітав столичний гість.

Ця оселя на пагорбі вже давно стала місцем молитви, глибоких філософських міркувань, осердям високої національної свідомості і просто людського тепла. Стежкою до неї піднімалися тисячі людей: від звичайних школярів, дивакуватих світованів, докторів наук і народних артистів до народних депутатів України, повноважного посла США в нашій країні і майбутнього патріарха Київського і всієї Руси-України. До цієї хатини йшли, бо в ній хотілося бути. Фаворське світло, яким був наповнений простір її світлиці, випромінювалося від серця Господині, майже столітньої Теодозії Андріївни Плитки-Сорохан –

«грішної Дозі з Криворівні», як вона сама себе називала.

Що ж привело столичного гостя до цієї гуцульської хатинки? Гостя, котрий, увійшовши до неї, перестав бути гостем, а став для господині братом, соратником, другом, яким був у Дусі завжди. Євгена Олександровича Сверстюка з Одосією, як називали її в нашому селі, поєднало ПОЛЕ ЧЕСТИ, на якому вони у своїй боротьбі за Гідність людини, за Україну, за Церкву йшли, будучи самотніми, все одно залишалися воїнами Христовими, правдивими свідками Христа в безбожному суспільстві.

Господь сподобив зустрітися цим двом дивовижним людям, щоб замкнути Альфу і Омегу на завершальному етапі їхнього земного життя, перед вирієм. Життя, яке цілковито було наслідуванням Учителя, хоча кожен з них цим якимось не переймався, а просто жив, як веліло сумління, а значить жив по-справжньому.

І Одосія Плитка-Сорохан, і Євген Сверстюк пройшли пекло радянських концлагерів. Одосія, представник покоління воїнів УПА і їхніх соратників, яке передало естафету Духу «шістдесятникам», до яких належав Євген Сверстюк, а вони разом передали її нам.

Сьогодні, коли країна пережила Майдан, і ми, всією українською спільнотою, дотягуємось до Його висоти, коли ми є свідками утвердження нашої незалежності



Євген Сверстюк і о. Іван Рибарук у Музеї Івана Франка в Криворівні

церкви, стає все більше видимим те, який незамінний внесок, свою лепту, внесли ті, в одному строю з якими були Одосія Плитка-Сорохан і Євген Сверстюк.

Завдяки їхній лепті уможливилось те, в чому ми зараз перебуваємо. Їхнє «тут і зараз» кожної миті боротьби стало нашим «тут і зараз».

Ми з Євгеном Олександровичем молились у нашій 350-літній церкві Різдва Пресвятої Богородиці. Це стало можливим тому, що на початку 60-их років минулого сто-

ліття Одосія Плитка-Сорохан разом з отцем Василем Романюком, майбутнім Патріархом Київським і всієї Руси-України Володимиром, з сім'єю якого вона мала дуже близькі дружні стосунки, відстояли нашу святиню від комуністичного сплюндрування. Одосія була мудрецем, в серці її вміщалися люди різних культур, конфесій, релігій, а своїм життям вона свідчила Православ'я.

Тій же меті – свідченню Православ'я – слугувала газета «Наша віра», без якої важко уявити відновлення і формування сучасного українського православного світогляду, вільного від московщини, відкритого до всього культурно-духовного надбання світової цивілізації. Таким був внутрішній світ її засновника і творця Євгена Сверстюка. Газета була єдиним вікном постійної присутності Вселенського Патріархату в українському православному просторі, одночасно будучи культурно-єкуменічним православним виданням. «Наша віра» понад чверть віку свідчила, яким є справжнє українське православ'я, що воно має своє буття як осердя українства, як частина європейської і світової культури.

Такі люди, як Євген Сверстюк і Одосія Плитка-Сорохан, тримаючи небо над тією частиною української люд-

ськості, яку довірило їм Провидіння, творили незалежну Православну Церкву України не як адміністративну одиницю, а як духовну спільноту, без якої перше було б неможливим. Сільський мудрець і мудрець столичний. Ініціатива «Першого грудня», ініціатива всеукраїнських мудреців, опиралася на мудреців сіл і містечок, на мудрість нашого народу. Ось де справжній фундамент Православної Церкви України, фундамент нашої держави – України.

Нам передано естафету Духу, естафету українства, тож просімо Божої помочі і втілюймо творчі задуми Творця щодо нас і нашого майбуття, дякуючи таким людям, як Євген Олександрович Сверстюк і Теодозія Андріївна Плитка-Сорохан, та їхньому поколінню, котрі пройшли свою Голгофу і входять у Воскресіння. Віримо, що наше покоління гідно пройде свою Голгофу, пронісши «благе ярмо» Христове, довірене нам сьогодні.

Вірний Господь не полишає свій нарід, а присутній у своїх праведниках і святих. Всі святії землі української, моліте Бога за нас! Молитвами і подвигом всіх, хто поклав своє життя за Україну, Церкву і Гідність людську, Господи, помилуй нас.



Євген Сверстюк з дружиною Лілею в гостях у Теодозії Плитки-Сорохан

Духовний учитель: Євген Сверстюк

Чотири роки тому дисидент і філософ сучасності Євген Сверстюк відійшов у вічність. Під час своїх візитів до Львова пан Євген любив навідатись до Народного музею Тараса Шевченка, що у Львівському палаці мистецтв. Цей духовний осередок досі зберігає пам'ять про велику людину. Яким був Євген Сверстюк і які повчання залишив у спадок новим поколінням, розповіла завідувач Музею Зеновія Філіпчук.

— Пані Зеновіє, ким Євген Сверстюк був особисто для Вас і для Музею?

— Для мене це дуже дорога людина. Уже після відходу пана Євгена у засвіти спільно з видавництвом «Апріорі» ми видали книжечку його афоризмів і назвали «Духовний Учитель: Євген Сверстюк». Я надзвичайно шаную тих людей, які пройшли через неймовірно важкі життєві випробування і зберегли людську гідність. Маю яскравий спомин, коли зателефонувала до пана Євгена і запросила його бути учасником міжнародної конференції «Тарас Шевченко і кобзарство», яку організовував Музей зі своїми однодумцями — товариством ім. О. Теліги та Міжнародним інститутом освіти, культури і зв'язків з діаспорою. Він радо погодився і виступив з доповіддю про кобзаря Перебендю. Цікаво, що в такому поважному віці Євген Сверстюк був дуже легким і дієвим. Можна додати — окрилений. І для мене було великим щастям таке щире спілкування, особливо напередодні 200-ліття Тараса Шевченка. Тоді в Музеї ми працювали над ювілейним виданням «Кобзар і Україна», і пан Євген люб'язно надав для публікації свою статтю «Зоря над українським вертепом». Згодом виникла ідея перевидати доповнену книгу «Блудні сини України», за яку автор свого часу отримав Шевченківську премію. Ми працювали над нею рік, а молодий науковець Радомир Мокрик (зараз навчається в Оксфорді) взяв на себе обов'язки відповідального секретаря. Возив варіанти книги у Київ, звідти привозив нові статті, які ми опрацьовували, і знову повторював маршрут. Таких мандрівок було десь зо п'ять. Радомиру було дуже цікаво, адже пан Євген приймав його вдома, а для майбутнього науковця це було спілкування з людиною-епохою. Мені ж пан Євген завжди передавав у подарунок свіжі номери газети «Наша віра», яку він заснував ще 1989 року.

— До речі, газета «Наша віра», яку започаткував Євген Сверстюк, і нині не втратила свого духовного стержня.

— Так. Зараз її готує до друку Раїса Лиша. Я дуже вдячна новому редакторові, адже в газеті й сьогодні друкують матеріали дітей творчої студії «У Кобзаревій світлиці», що працює в нашому Музеї. З нетерпінням чекаю

на газету, там підібрано матеріали, які не втрачають актуальності. Це скоріше збірка духовних порад, що допомагає, навчає, виховує — кожне слово в ній цінне й дороге, бо ж газета не тільки релігійна, а й філософська. Пан Євген якось написав, що «феномен великої віри — рятувати людство в критичні моменти історії». Очевидно, він відчував, що «трудівників на ниві духовній є мало» і створив «Нашу віру», щоб підняти той духовний ґрунт, який прийме зерна вічної правди. Адже коли ти нею живеш — то не пропадеш у будь-яких умовах. Він сам був таким трудівником, виховував своїх учнів тихо, умиротворено.

— Якою була наука Євгена Сверстюка?

— Найперше, це була наука про духовні багатства, родину, рід, народ, гідність. Ці поняття завжди стоять на сторожі, оберігають «від випадкових впливів випадкового середовища»... Мене у його текстах пронизує кожне слово. Ось, наприклад: «Хто є батьки? Ті, що несуть обов'язок і спадщину предків, що плекають ниву і залишають пряму і чесну дорогу... Слава тому дідові, що передав талановитому внукові українське світосприйняття...» Тут цілий світ для роздумів, зосереджений у кількох словах. Я, коли читаю ці рядки, одразу сповнююсь почуттям вдячності до своїх батьків і давніших предків. Мене завжди цікавило, звідки ж береться така «духовно вироблена людина» і відповідь знайшла у книжечці «Мій батько». Олександр Сверстюк, тато Євгена, був людиною неграмотною, Біблію читав по складах. Але на все життя син запам'ятав його науку: «Ми люди прості, не вчені. Ти вже своє знаєш — ми того не знаємо. Але одне тебе прошу — не забувай Бога». Будучи дорослим, син пише: «Батьки мої були двожилими: вони гори перевертали — гори роботи. Від світланку до ночі. Але атмосферою дому завжди була відповідальність за дітей». Це зворушує мене до глибини душі. Ось і бачимо результат такої простої, щирої батьківської науки. Ще один фрагмент із цієї книжечки, який я не можу залишити поза увагою. Коли батько віз фірою сина до потяга, відправляючи на навчання до Львова, дорогою відбулася розмова з дядьком Родіоном, який казав: «Викиньте собі з голови ту думку про науку. Господарський хлопець повинен бути господарем. Ви ж бачите — він



Євген Сверстюк і Зеновія Філіпчук у Народному музеї Тараса Шевченка у Львові

хворий на очі. Йому треба працювати на природі, а не сидіти за столом». Але мудрий батько відповів: «Хіба то я собі взяв до голови? В нього душа лежить до науки. Я заважати не буду. Хай працює, де хоче, моя справа — підтримати». Жодні аргументи не тривожили його, сумніви не мучили. Батько мав принципову позицію — покладалася на волю Божу. Ось де корінь всього. Книжечка «Мій батько» (видавництва «Терен», м. Луцьк) завжди зі мною. Уже коли пан Євген відійшов у вічність, на Благовіщення 2015 року, у мене зародилася думка, що потрібно її перевидати. Юрій Ніколишин, засновник видавництва «Апріорі», радо підтримав цю ідею, але запропонував доповнити. Тоді ми вирішили додати афоризми з «Блудних синів України». Так вийшло видання «Духовний Учитель: Євген Сверстюк». Невеличка за обсягом, якщо порівнювати філософські книги інших авторів. Але ж Нагірна проповідь Христа займає всього півтори сторінки...

— А якою людиною був Євген Сверстюк у звичні повсякденні хвилини?

— Мене найбільше захоплювало, як він умів слухати інших. Якимось під час Форуму видавців я супроводжувала пана Євгена до Музею, а між стендами його просто за рукави ловили люди, питали поради. Я жартувала, що можна поїхати до Києва без рукавів, треба заховатись. Він кожного вислуховував і лише тоді озвучував свої думки. Це було дуже цінне вміння — слухати іншу людину. Сьогодні ж бо всі хочуть виговоритись,

тут же давати свої правильні настанови. В його присутності мені завжди було легко. Інколи задумуюсь: чому з такими світочами при спілкуванні немає жодних бар'єрів? Світло його душі й розуму осявало всіх довкола. Згадуючи розмови і перчитуючи книги цієї щирої людини, ніде не бачила демонстративного «я». Попереду йдуть його діла. Мене це вражає. Коли люди питали якоїсь поради, він спокійно казав: «Кожен несе свій хрест — несімо свій хрест». Бути чинним на своєму робочому місці, добре і совісно працювати, не галасувати, але вміти відстояти свою позицію — от і вся його філософія. Якимось пан Євген сказав: «До співу я не вдався і голосу не маю, щоб перекидати галасливих, але в загальній тиші я дуже часто можу сказати одне-єдине слово — «Ні!». Ця людина вчить мати свою думку, яка ґрунтується на правді й глибинній вірі.

— На фото ми бачимо пана Євгена усміхненим, позитивним. Разом з тим його слово суворе і категоричне. Як ця м'якість і сила поєднувались в одній людині?

— Для нього сонячний день — це найкраще, що може бути. Він був дуже чутливим до сонця. Разом із тим — це сяйво творчості. Слово його настільки вагоме і так лягало на душу, що довкола панувала тиша, коли він говорив. Тим більше, що це слово ніколи не розходилося з ділом. Як жив, так повчав — як повчав, так і жив. Цілісна і принципова людина. «Коли не видно ясних доріг і сонячних плаїв — залишається дорога найважча, дорога шляхетна», — говорив

пан Євген. І він достойно пройшов цю дорогу. Не любив людей дволіких, якось навіть написав: «Нині зрадник, замість тихо повіситись, як Юда, йде на телебачення і пояснює користь і об'єктивність своєї позиції».

— І роки заслання не зламали його?

— Під час Форуму книговидавців у 2013 і 2014 роках у нашому Музеї відбувалися зустрічі з молоддю. Хтось тоді запитав пана Євгена: «А Ви не боялися у роки заслання?». Він трошки помовчав і відповів: «Так, боявся». А за мить додав: «Втратити людську гідність». Чи можемо собі уявити, що людина була в місцях, «де навіть "Отче наш" у недільний ранок записували як виголошення промови і порушення режиму»? І там своєю внутрішньою позицією він змушував кегебістів (слуг диктатури насильства) ставитись до нього гідно, хоч гідності там, на дні болота, не було. Але навіть бездушні кати звертались до нього «Євгеній Александрович». Значить, щось невидиме світилося в темряві. В'язень сумління не йшов проти себе навіть у тих тяжких муках. Це прийнялося в душі і зросло посіяне батьками в дитинстві Слово Боже. Там, у неволі, допомогло вижити лише повернення до молитви й віри. Я собі, як скарбиночку, виписала слова з книги «На полі честі» (видавництво «Кліо», м. Київ): «...“Отче наш, що єси на небі, хай

святиться ім'я Твоє" — який високий світ свободи прийшов до мене в камеру! Як легко мені стало розмовляти з рабами рабів, запопадливими слугами лжі і лукавства. У моєму світі було чисто і прозоро, у їхньому низькому світі панували примітивні хитрощі, постійний обман і такий дріб'язок, що навіть дивно, як людина може розмінюватись на це». У книзі «Собор у риштованні», яка і стала причиною для арешту, Євген Сверстюк намагався показати нам, що треба відбудовувати людину, починаючи з себе, потрібно виховувати людей, чуйних до краси: «У наділевних тонкою душевною організацією — художній смак вищий, ніж у багатьох художніх ремісників».

— Є певні паралелі між долями Тараса Шевченка і Євгена Сверстюка: неграмотний батько, який спрямовує сина на науку; дід, який прищеплює любов до українського; роки неволі...

— Я вважаю, що це селянський аристократизм, який передається від роду до роду. У селі земля виховує, рідна нивка привчає до відповідальної праці, адже для своїх рідних погано не зробиш. Цього не може навчити жоден університет, це надто глибинна наука. Вся поезія Шевченка — це розмова з Богом. І філософ нашого часу, коли багато мовиться про духовність, питає: «Хто з сучасних авторів знає Псалтир так, як його

знав малий Тарас?» Серед лектури, яка підтримувала їх обох на заслання, було «Наслідкування Христа» Томи Кемпійського. Обидва в'язні сумління були і залишаються людьми високої культури, передусім народної культури, в усіх проявах життя; вони вміли також відчутти це в інших. Шевченко і Сверстюк схожі навіть тим, що завжди почувалися внутрішньо вільними. «Доля у Шевченка — суто національна», — писав Євген Сверстюк. Він виводив на чисту воду все радянське фальшування, яким займалися так звані шевченкознавці того часу. До деяких з них він звертався такими словами: «Ви все життя вивчаєте Шевченка, а дух у вас не шевченківський». Адже Кобзар виступав не проти Бога, а проти фальші у християнстві, у той же час Тараса вважали атеїстом. Його віра пульсує з глибинного джерела любови до людей і світу. Так добре Шевченка розуміють лише люди морально здорові й релігійно освічені. Бо для людей ринку — Шевченко чужий. «Телевізорний народ так засмітив всі стежки до серця, що він не чує, що те серце говорить і кого воно любить», — зауважував Євген Сверстюк.

— Певно, йому було радісно співпрацювати з Народним музеєм Тараса Шевченка?

— Після наших зустрічей пан Євген завжди казав, що йому в нас над-

звичайно тепло. Ми намагались створити родинну атмосферу, адже, де був цей сивочолий чоловік зі світлим очима, — там завжди були легкість і одухотвореність. Багато років у Музеї діє творча студія «У Кобзаревій світлиці», і кілька моїх учнів мали щастя побувати на зустрічах із мудрецем сучасності, тихим і скромним, який ніколи не згадував про свої нагороди. Хоча деякі учні вже давно стали дорослими, вони й досі згадують ті моменти спілкування з особливою ностальгією, мов доторкнулися душею до чогось вищого, небесного. Зараз також намагаюсь донести молодому поколінню думки Євгена Сверстюка про те, що головне — це завжди зберігати людську гідність, а не усвідомлювати свої помилки в старечому віці. Хочу, щоб учні зрозуміли на початку життя, що є вузька стежинка правди і широка дорога брехні. Що тиобираєш? У цьому допомагають твори Євгена Сверстюка, життєвий шлях людей совісти, на якому вони здолали неймовірні труднощі. І стали переможцями. Хоч одного з них уже немає поруч у земному образі, та світло животворного слова залишилося. Виховує, спонукає до роздумів про ті скарби, які становлять нетлінне багатство і окремої людини, сім'ї, і цілого народу.

Розмовляла
Іванна ПОДОЛЬСЬКА

Зі щоденникових записів



— Якби якийсь велет з іншої планети обстежував нашу землю, він би зупинився над Україною здивовано і зачаровано. Народе, який у вас Бог? З ким би мені зустрітися, щоб дізнатися, хто є українці і який у вас Бог?

Якби то було у 1850 р., йому відповіли б: тут був такий високочолий, але тепер його заслано солдатом аж за Урал.

От якби ти прийшов три роки тому, то тут у Києві молоді вчені писали «Книгу буття українського народу» або «Закон Божий».

Вони знали, який у нас народ і який у нас Бог. За те їх усіх кинули в царську тюрму.

— То де тепер той ваш високочолий?

— Він десь в Оренбурзі — солдатом. Але його не можна питати, бо йому заборонено писати і говорити.

— Він там мовчить?

— За нього там говорять генерали.

— Але вони не вмють про Бога — вони говорять про царя.

— Знаєш, ти приходи до нас років через 50-60, тоді запитай...

1910 рік

— Народе, хто тут скаже мені, який ви народ і який у вас Бог?

— Тут є у нас великий Поет. От якби ти прийшов років п'ять раніше, він би

розповів тобі про великого пророка, який виводив народ з рабства за велінням Бога, але на останній межі захитався і впав у зневіру.

А зараз поет вже недужий. Але тут у нас є митрополит великої віри. То його запитай...

— Люд наш потолочений бідую, — сказав чоловік віри. — Але то дуже побожний і роботящий люд. Він вірить у великого Бога наших батьків, і то його рятує. Біда його гне, а у молитві він випростується. І тоді стає високим.

Тільки навколо якісь недобрі вітри хилять його додолу. Боюсь, його чекають великі випробовування.

Приходь років за десять, може проясниться.

1920 рік

— В недобру пору завітав до нас, Гостю з інших світів.

Мало не всю землю нашу вкрила гнітюча темрява. З Півночі суне на нас така сила, що не знає Бога і забороняє думати про Бога. І тільки похилих вона не косить.

Приходь за років сімдесят-вісімдесят, може щось проясниться.

2000 рік

— Народе, чи є у вас хто живий і мудрий, хто знає, що з вами сталося? Бо та темна сила впала. А тепер який Бог у вас?

— Тепер зовсім важко стало знайти того, хто розуміє твої питання. От хіба що старенький митрополит. Він незрячий, але зрячу має душу.

— Що тобі сказати, чоловіче добрий? — сказав незрячий. — Ти бачиш народ як обрубане дерево, щоб не було високим і тяглося до неба. Гілля обчухрано, щоб не було розкішним.

А все одно у них не йшло зробити з живих дерев круглі стовпи. Наш великий Бог заклав у зерні те, що має у нього вирости. А вже наша справа — поливати і не застити сонця. Ти сам бачиш, що тьма не така гнітюча, але й не розвіялась. І бачиш, як ті люди, як покручені дерева. І багато хворих. Але є в душі в них Бог, бо то закладено в нашій природі. Бог посилає нам цілющі сили, щоб ми лікувались. І ми вдячні нашому Богові, що рятує нас і зціляє наші рани. Доглядати, заліковувати і молитися — то все, що в наших силах. Наш великий Бог створив

наш світ Словом. Наша справа берегти Його Слово. І ми віримо, що Слово мало і має цілющу силу. Ми примножуємо її трудом робочої бджоли. І ми переживаємо радість від єдності з Богом. А що буде з нами далі — на те воля Божа.

— Народе тієї щедрої, розкішної і засміченої землі, — запитує нас Незнаний Гість, — чи вірите ви своєму Богові, що він створив вас для праці і радості? Чи знаєте, що жадібність, лакомство — то хвороба лінивої душі? Чи хочете знати недугу, щоб її лікувати? Чи знаєте, що ніхто не вилікує, коли сам не хочеш вилікуватись?

Голос його волав у пустелі і заглушувався тисячами голосів. Вони пересиливали один одного. І залишався у кожного тільки самотній голос сумління.

18 березня 2010 р.

Від редакції:

Про що питає нас Незнаний Гість зі Сверстюкової притчі, коли завітає до нас наступного разу, наприклад, 2020-го?.. Чи почуємо Його голос і чи матимемо що сказати Йому у відповідь?

Афористичні вислови Євгена Сверстюка уже давно поширюють шанувальники його слова. Чимало з них стали воістину крилатими. Навесні цього року у видавництві «Терен» побачила світ книга афоризмів Євгена Сверстюка «У сьайві слова».

Під її обкладинкою зібрано понад 350 найзмістовніших афоризмів та філософських максим, що можуть послужити багатьом поколінням українців справжніми духовними орієнтирами. Нижче подаємо післямову до збірки її упорядника Андрія Криштальського.

ДУХОВНІ ДОРОГОВКАЗИ ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА



Ще за життя його твори почали розбирати на цитати, його тихе, але влучне слово проламувало залізні завіси, до нього прислухалися президенти, вчені, митці й громадські діячі. Навіть Папа Римський Іоанн Павло II вважав за необхідне поспілкуватися з видатним представником української культури Євгеном Сверстюком. Світлим променем у закутках зазедбанної імперської околиці, якою була Україна, стало саме його життя, яке пройшов він дорогою болю в злагоді з собою, людьми та Богом. Пройшов не з принуки й великого дива, а вибрав і осмислив його сам, створивши нам приклад великого подвижництва й ідеалізму на велелюдних перехрестях цього світу.

Проповідь як Дорога

Крізь тріскотню ефіру, долаючи ревище радянських «радіоглушників», слухали ми слово Євгена Сверстюка. Воно долиняло з примітив-

них радіоприймачів стихшено, умиротворено, наче це не в'язень російського ГУЛАГу, а сусід, приятель, котрий прийшов у гості. «Тихо, Євген буде говорити!», – шепотілися біля динаміків спрагли правди. І дарма, що есеї Сверстюка начитували диктори забороненого радіо «Свобода»: всі знали, що говорить саме Євген. А те, що каже, – тривожне у своїй відвертості, його правда – кримінал, за який будуть судити. Багато хто й не розумів, нелегально слухаючи ці трансляції, що автор промовляє не із ситої заможної Америки – він говорить з тюрми, з-за ґрат. Звідти, де один крок до смерті.

А тим часом новітня техніка, хитромудрі ґаджети не в змозі зупинити слово правди. Як воно сяяло з усіх можливих казематів, де карали українських геніїв, так і сяє донині. Загадка слова виявилася непідвладною творцям імперії, яка переробляла людину, витравлюючи з неї все Боже, на комбікорм для своїх потреб.

Ми могли б також довго роздумувати, де взявся у во-

линянина Сверстюка дар так говорити з людьми, як він це робив упродовж відміряного Богом життя. Просто пригадаймо, як ця світла постать з'являлася перед слухачами – із посмішкою, із простягнутими до українців руками, – і коли ми завмирили, Євген Сверстюк починав проповідувати те, що ми ніби й самі знаємо, але... чомусь забули.

Розгадки не треба довго шукати. Загляньмо на сторінки цієї книги, де автор сам дає всі відповіді на запитання про те, як же на битому шляху, в малому волинському Сільці з'явився один із найбільших українських правдолюбців і філософів нашого часу. З'явився так, наче нема навколо біди й неправди, наче не було репресій і розправ, переслідувань за правду, богоборства і лютої ненависти до всього українського. За висловом Мирослава Мариновича, він, «щоб стати Поетом і магом Слова, вирішив народитись у краю мавок і лісових царівен» і стати «речником християнського миру». В цих словах, без сумніву, є глибший зміст, ніж ми можемо собі уявити.

«У тюрмі, як у великому морі, відчуваєш великого Бога», – писав Євген Сверстюк. Власне, тюрмою була вся шоста частина земної кулі, яку на картах позначали червоним, але розуміння страшної ролі цієї глобальної в'язниці прийшло і приходить не до кожного. Ще й нині є люди, які не розуміють справжніх симптомів хвороби рабства й не розпізнали чорних геніїв зла, які псують наші душі. А от молодий перспективний психолог відчув ці приховані за партійною пропагандою ґрати ще задовго до того, як опинився в кабінетах сатани. Саме там і прийшло до Сверстюка розуміння вузької дороги правди, якою раніше він пішов, радше, інтуїтивно.

Якщо ми заглянемо у порівняно ранні есеї Сверстюка «Іван Котляревський сміється» та «Собор у риш-

тованні», то побачимо, що творчий маніфест, ба навіть більше – відвертий протест проти самої суті тоталітарного суспільства – був готовий і оприлюднений ним іще до ув'язнення. Автор вже тоді бачив, що собор Особи, яка мала б нести в собі подобу Божу, зруйновано, цей храм у руїнах, а дорога до нього заросла бур'яном. Власне, місію відбудови Особи молодий літературний критик бачив крізь призму діяльного ідеалізму. А вже в тюрмі усвідомлення великого, як море, Бога дало йому притчі й заповіді Євангельські – як інструмент проповідника.

Чому я наголошую на проповідницькій місії Сверстюка, а не, скажімо, на його громадянській позиції, просвітницькій діяльності чи великому літературно-критичному доробку? Відповідь на це питання дають самі твори Євгена Олександровича, які він називав есеями. Однак якщо есей – це жанр художньо-публіцистичної, науково-популяризаторської творчості, характерний вільним трактуванням теми, то хочеться звернутися до слів Михайлини Коцюбинської, котра наголошувала, що жанрове ложе есея завузьке для дуже характерного способу мислення і творчого викладу Євгена Сверстюка. Власне, проповідницький компонент якраз і виводить його твори за межі так званого «чистого» жанру. На цьому також наголошував Іван Кошелівець, який писав, що хоч Сверстюк і есеїст, та «поле його обсервації куди ширше». А от «вільне трактування теми» – це те, що Сверстюк часто-густо критикував у творах своїх опонентів, особливо тих, котрі паплюжили світочів української культури.

Під час презентації книги Євгена Сверстюка «Шевченко понад часом» у столичному музеї Т. Г. Шевченка присутні науковці зауважили, що ця книга фактично не є збірником дослідницьких праць про велета українського сло-

ва, а скоріше – відвертою розмовою двох великих людей на скрижалях часу. Та й, зрештою, задум написання цієї книги (як і досліджень про Миколу Гоголя та Олександра Довженка) насправді лежить не в науково-дослідницькій площині, а в необхідності пояснення людям самої глибинної суті Шевченка, якого «підмінили». Євген Сверстюк дуже тонко відчував, що, як і в ситуації з профанним сприйняттям Гоголя, на пустирі нинішньої культури нічого не засіяно, а ключ до розуміння Шевченка – це ключ до відчуття людьми своєї української сутності. В часи, коли бронзові пам'ятники всім намуляли очі, неймовірно важко повернути zdeградоване суспільство до живого нерва шевченкового слова (здається, лише пожарище Революції Гідності змогло нагадати людям пророчі слова нашого великого генія). Тому автор виходив далеко за межі своєї книги – він, фактично, проповідував про це на всіх доступних йому майданчиках і телеканалах.

«Сверстюк вимотується вкрай, – писала Ірина Жиленко, – він зв'язався з товариством «Знання» і читає лекції, де тільки може, хоч це йому коштує багатьох днів життя». Повернувшись із ув'язнення, Євген Олександрович відразу взявся до праці, яка тривала до останнього подиху. «Тип проповідника – якраз цим талантом Євген Олександрович і був наділений понад міру щедро: він умів «заражати собою», – зазначає Оксана Забужко, яка у своїх творах не приховує великого впливу Сверстюка на своє життя і творчість. Вона влучно підмітила, що «про свої виступи Євген Олександрович завжди згадував частіше й жвавіше, ніж про публікації!» І це правда. Хотілося б лишень від себе додати, що зустрічі й бесіди з людьми так само «заражали» і Сверстюка, він жваво ловив народне слово «з глибини» і дуже переживав,

коли мав справу з безграмотністю і демонстративною глупотою. На його виступи проповіді, наче метелики на світло, зліталася молодь. Погодьтеся, що в часи інтернету, смартфонів і соцмереж таке явище подиву гідне.

Власне, цей вплив поширювався на всіх, хто його оточував, про «духовне проповідництво» говорив Роман Корогодський, а вже після смерті Євгена Олександровича Іван Дзюба написав: «Хто тепер скаже замість нього? Чиє слово нестиме такий заряд духовності?».

Двосічний меч Євгена Сверстюка

Цілком очевидно, що сила проповіді – у взаємному порозумінні проповідника і слухача. У Євгена Сверстюка це ґрунтувалося на простоті викладу матеріалу. «Авторові йшлося про те, щоб сказати вчасно, мовою, зрозумілою якомога ширшому колу читачів, і такою, що вплинула б на мотивації – спонукала людей до діяльної відповіді», – писав Василь Лісовий. Сам же Євген Олександрович, розуміючи, що лезо слова – дуже тонкий інструмент, відточував його за кількома критеріями. Його максима «Культура – це нічого зайвого» цілком стосується й культури слова, яке він услід за Тарасом Шевченком завжди ставив «на сторожі» ідентичності української душі. Пропагуючи необхідність повернення ваги слова, він писав: «Мені б хотілося просити наших літературознавців: не вживайте незрозумілих слів. І не пишіть неясно для самих себе».

Ясність думки і вага відточеного слова – це якраз ті риси, якими характеризуються афоризми та крилаті вислови Євгена Сверстюка. Роздумуючи про них, Іван Дзюба писав: «Такі образи-афоризми – акти чіткої думки – скріплювали його щоденну мову». Ба, більше: щоденна мова Євгена Олександровича ніколи не розходилася з його щоденною роботою. Якось під час однієї з приватних розмов ми розговорилися про гасло українських націоналістів «Ідея і чин» – і я помітив, як загорілися очі мого видатного земляка: так, саме це він і мав на увазі, щодня апелюючи до українців. І саме про це Василь Лісовий писав у своїх спогадах: «Сверстюк завжди тримає напоготові свій двосічний меч – слово і вчинок».

Виростаючи з творчості великої Лесі Українки («Слово, моя ти єдина зброя, ми не повинні загинути обоє»),

Сверстюк цілком резонно взяв його на озброєння, і саме слово стало гострим лезом того меча, з яким Сверстюк пішов назустріч майбутньому вузькою дорогою правди.

Цією «зброєю» правдолюбця користувався щодня. Нею він відсікав лукаві інсинуації Дмитра Табачника про історичне минуле України, брудні трактування Олесем Бузиною біографій українських геніїв, а часом і «голив без мила» людей з атрофованою національною гідністю – починаючи від президента Кучми, й завершуючи творцями різних псевдокультурних проєктів. Зброєю слова він першим вказав суспільству і фактично викликав на дуель зловісну постать горе-адвоката Василя Стуса – Віктора Медведчука, знаючи і передбачаючи, яку темну місію той зіграє в новітній російсько-українській війні. Саме тим мечем він вказував на кремлівського карлика, але постколоніальна Україна ще кілька років наче під гіпнозом повільно брела в роззявлене жерло нової російської імперії.

Євген Сверстюк вголос говорив слово правди про біди й негаразди Церкви, воно було нищівним у суперечках із новими фарисеями та пройдисвітами в рясах, і мудрим – під час теологічних дискусій у середовищі самих українських Церков. Євген Олександрович любив зустрічатися з учнями духовних семінарій та студентами теологічних факультетів вищих навчальних закладів – там він говорив про високу місію Церкви й необхідність високого служіння. «Професійні атеїсти перетворилися на релігієзнавців. Професійні гонителі віри заметушилися навколо культу порожнього храму. Але природа не терпить порожнечі, храми наповнилися дезорієнтованими людьми. І тоді гонителі стали "примирителями" у міжконфесійних конфліктах», – писав (і говорив під час тих зустрічей) він. «Справа зовсім не в самій Церкві, а в тому, який тип людини дає нам Церква. Якщо вона дає великого подвижника – схилимося перед ним і вчимося в нього – усім народом».

Навіть одній зі своїх найзмістовніших книг він дав назву «Не мир, а меч», узявши за епіграф слова Ісуса Христа «Я не мир принести прийшов, а меча» (Єв. від Мт. 10, 13), які й досі є предметом суперечок та дискусій серед релігієзнавців. До слова, книгу відкриває стаття-заклик «Панове, де ваші шпаги?». Тут треба знати самого авто-

ра: він не міг сидіти, склавши руки, і вимагав роботи від усіх, з ким спілкувався. Подекуди йому навіть доводилося повторювати й повторювати прописні істини: «Незалежність є найбільшою цінністю для нації. Суверенітет треба оберігати, і навіть в думках не можна допускати сумнівних дій, які могли б спричинити дискусію навколо нього».

І хоча Євген Олександрович неодноразово наголошував, що його місія – це діяльність на занедбаному полі культури, обсяг виконаної ним роботи виявився набагато ширшим. Власне, якщо говорити образно, то щоденна праця Сверстюка полягала в «запалюванні іскри» – щоб запустити двигун роботи, влити у байдужі серця якомога більше живої крові.

Велика робота слова

Якщо вчитатися у твори Євгена Олександровича різних періодів його життя, то можна помітити, як еволюціонують поняття, котрі він ставить у центр ключових тез – повернення до євангельських цінностей та глибинних українських традицій, відбудови особи й духовного наповнення душі, необхідності йти дорогою правди і жити в служінні людям. У нього чимало повторів ключових фраз, яким автор надавав особливої ваги. Із твору в твір Сверстюк відточує і шліфує слово, перетворюючи його на діамант. Власне, мабуть, таким чином блискучий інтелект Євгена Олександровича (здобутий у роки освіти, «лагерних університетів» і щоденної самоосвіти) і створив знамениті афоризми й філософські максими, які шанувальники його слова почали збирати, публікувати, навіть поширювати в інтернеті.

До цього часу існувало (окрім публікацій у пресі та мережі), принаймні дві книги з добірками афористичних висловлювань Євгена Сверстюка: львівське видання «Духовний учитель Євген Сверстюк» (упорядник – Зеновія Філіпчук) та київське «200 афоризмів Євгена Сверстюка», впорядковане Орестом Ковцун. Активно пропагували ідею публікації крилатих висловів Євгена Олександровича літературознавець Михайлина Коцюбинська та журналіст Петро Марусенко, добірки публікували Олена Голуб, Роман Павлов та інші шанувальники його творчості (також і за кордоном в україномовних



друкованих виданнях). Але, за словами Івана Дзюби, «це ще далеко не все, бо, звісно, систематизує "літературно оформлені" афоризми з есеїстики, а не "з життя"».

Зауваження видатного літературознавця, який товаришував із Євгеном Сверстюком ще з часів шістдесятництва, дуже слушні. Мало того, що відбір «улюблених висловлювань і думок» – справа дуже суб'єктивна, і це виразно видно за логікою побудови згаданих видань (діапазон зацікавлень упорядників робить ці добірки зовсім не подібними одна на одну, зате вповні розкриває широчінь інтелекту й філософської глибини думки Євгена Сверстюка). А от висловлювання «з життя» – це справді поле для досліджень, адже всі, хто постійно спілкувався з Євгеном Олександровичем, добре знають силу і вагу його усного слова. Якби зібрати його влучні вислови, мовлені в ефірі або в процесі спілкування з людьми, то можна було б упорядкувати іще одну таку збірку.

Після опрацювання друкованих видань Євгена Сверстюка та спогадів про нього авторові цих рядків вдалося зібрати близько трьохсот п'ятдесяти афоризмів і лише жменьку усних висловлювань, що увійшли до книги «У сяйві слова» (знову хочу додати, що така добірка – суб'єктивна, можна сказати – особистісна). З огляду на великий творчий доробок видатного письменника, філософа та громадського діяча треба зазначити, що не дослідженою і наразі майже не-

відомою широкому загалу є значна його частина – листування, щоденникові записи тощо. В цьому плані добру роботу зробив волинський журналіст Святослав Пирожко, який ініціював створення низки телефільмів за участю Євгена Сверстюка, а потім зафіксував їхні сценарії (читай – усні виступи Євгена Олександровича) у друкованому вигляді – книзі «Українські душі». Втім, це лише «малесенька шопта» (В. Стус) із майже щоденного проповідницького спілкування великого подвижника української культури з людьми.

Малі тиражі та читацька аудиторія, що неухильно зменшується, – то біда нашого несформованого суспільства. Але інакше й не могло бути: упродовж сімдесяти років комуністичного тоталітаризму книгу наповнювали відвертою брехнею, вона часто-густо була дешевою не лише за ціною, але й за змістом. А порожня віртуальна реальність нової доби лише призводить до погіршення справ.

Залишається сподіватися, що до великого масиву «доброї української книги» (теж, до речі, означення Сверстюка), створеного упродовж останніх десятиліть, повернеться читач, дезорієнтований у темних лабіринтах XXI століття, сповнених підступів і дешевих приманок. Якраз тут у нагоді – духовні дороговкази великого світоча постколоніальної України, вчителя і проповідника з Волині Євгена Сверстюка.



«ПОЛЬСЬКА НАЦІЯ У ТОМУ СТОЛІТТІ МАЛА ІВАНА ПАВЛА ІІ. ДУМАЮ, ЩО РІВНОЗНАЧНА ПОСТАТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ – ЄВГЕН СВЕРСТЮК»

«Євген Сверстюк – це виняткова постать, якою наша нація може пишатися. Це філософ, письменник. Та насамперед, совість нації... Польська нація у тому столітті мала Івана Павла ІІ. Думаю, що рівнозначна постать для України – Євген Сверстюк», – розповідає український поет, політик, громадський діяч Микола Горбаль. Він, як і інші запрошені гості, – дисиденти Василь Овсієнко, Йосиф Зісельс, лауреати премії імені Василя Стуса Олена Голуб, Тарас Компаніченко, – поділилися спогадами про визначного українця перед заповненим вщерть залом Будинку актора (декому навіть не знайшлося місця, і вони стоячи слухали промовців).

Наприклад, народна артистка Ніна Матвієнко розказала, що Євген Олександрович поєднував у собі неймовірної сили світло й печаль. І пізніше, коли ведучі читали спогади письменника (що стало стрижнем, навколо якого розгорталася інші події вечора), стало зрозуміло, що так було ще з дитинства: «Весною серед розквітливих вишень у нашому саду, мама запитувала тихенько: "Женю,

чому ти такий смутний?". Мій смуток ішов від сумовитих повстанських пісень».

На жаль, життя принесло йому ще немало викликів і причин для смутку. Причому не тільки за часів заслання, а й вже після повернення. Мало відомими, але дуже промовистими є такі його слова зі спогадів: «Десять у 1985 чи 1987 мені доводилося на Хрещатику, недалеко від письменницької крамниці "Сяйво" ремонтувати двері якогось ательє. І я потерпав, що тут можу зустрітися з літературною братією. Потім зрозумів – не зустрінуся. До "Сяйва" без грошей і в спецодязі не піду, та й не пустять. А на вулиці не пізнають. От яка була прірва».

«СІЯВ ЗЕРНА ПРАВДИ СЕРЕД МОЛОДІ, ЩОБ ВИРОСТИТИ ДОБРЕ ЗЕРНО ТИХ, ХТО НЕ ФАЛЬШИВИТЬ»

Не раз під час вечора згадувався аристократизм духу Євгена Сверстюка, який «відчужувався від злиденного й покірного», платячи за це страшну ціну. Як писав сам Є. Сверстюк: «Оглядаючись назад, задумуюсь: а чи не було в мене постійного бігу по тонких льоду... А з другого боку, все закладено в мені: і те щось ніколи не давало мені змоги пристосуватися». Зокрема, Тарас Компаніченко зауважив: «Він так хотів, щоб

У Києві в Будинку актора 13 грудня відбувся вечір пам'яті «ПАНОВЕ, ДЕ ВАШІ ШПАГИ?» до 90-річчя Євгена СВЕРСТЮКА, доктора філософії, мислителя, есеїста, літературознавця; члена Ініціативної групи «Першого грудня»; багатолітнього редактора православної газети «Наша віра»; політ'язня радянського режиму, автора самвидаву. Ушанувати пам'ять Євгена Сверстюка, згадати й водночас дати можливість пізнати нові, маловідомі аспекти його життя прийшло чимало його друзів, побратимів і шанувальників.

було багато "білих ворон". Тобто яскравих особистостей, які не бояться йти проти течії.

Напевно, саме тому таким важливим для Євгена Сверстюка був образ лицарства, яке, як він вважав, має бути в усі часи. У своїх спогадах він занотовує одну з історій своєї приятельки, батько якої був січовим стрільцем. Він бився з поляками, отримав поранення, але вижив. «Після одужання молодий стрілець вчора заходив до кав'ярні, самотньо сидів і палив сигарку. Одного вечора в ту кав'ярню зайшли й польські вояки, на чолі з полковником. Полковник залишає жовнірів і підходить до стрільця зі словами: "Пан знає, хто я, я знаю, хто пан. Ми обидва були в тій битві. Поки ті шмаркачі погемонять, чи пан згоден випити зі мною шампанського?". "Згоден". Вони розповіли один одному щось про себе, потім встали, віддали один одному честь. І це правдива історія. Вона схожа на притчу. На тлі малих і сварливих височить культура. Там віддали честь

хоробрий – хороброму, мудрий – мудрому», – пише Євген Сверстюк.

І все своє життя він сприяв розбудові цієї культури своєю творчістю й навчанням інших. Не випадково на зустрічі виступив дитячий фольклорний гурт «Дай Боже» – письменник дуже любив дітей. «Євген Олександрович сіяв зерна правди серед молоді, щоб виростити добре зерно тих, хто не фальшивить. Тих, у кого слово збігається з ділом», – зазначив Тарас Компаніченко. Заслужений артист України закликав пам'ятати про Євгена Сверстюка ділом і поділився щасливою новиною, що традицію січового вечора Василів, що завжди проводив Євген Сверстюк, буде продовжено. На вечорі було презентовано книгу щоденників Євгена Олександровича «Вічна туга за справжнім».

І хоч Євгена Сверстюка уже чотири роки немає з нами, але посіяні ним зерна продовжують сходити в українцях паростками «лицарства духу». Їх живить пам'ять про світлий шлях визначного українця.

Марія ЧАДЮК



Він був з тих, хто не боявся, хто вмів речі називати своїми іменами, хто писав не те, що прийнято, а те що справді важливо, вмів зберегти гідність і відповісти з гідністю. Він мав силу «пряmostояння». Його не зламала тоталітарна радянська система, але сама система зламалась силою Духу таких незламних особистостей, як Євген Сверстюк. У статті «Котляревський сміється» він відзначив: «Щоб бути зачинателем нової української літератури – мало самого таланту: треба мати український хребет. Той хребет, який крізь усі лихоліття й катастрофи знову й знову випрямляється і утверджує вільне людське право – бути собою».

Традиційний фестиваль християнської поезії, що його проводять на початку грудня Харківсько-Полтавська єпархія УАПЦ й Харківський літературний музей, цього року було присвячено пам'яті Євгена Сверстюка. Нагодою до цього стало 90-річчя від дня народження видатного українського мислителя, багаторічного редактора газети «Наша віра», якого називали

за життя «совістю української нації».

У межах фестивалю 8 грудня в Харківському літературному музеї відбулася зустріч, присвячена спогадам про феномен «шістдесятництва». Провідний науковий співробітник музею Тетяна Пилипчук представила презентацію про українських дисидентів та їхні долі. За спогадами політ'язнів учас-

ники заходу провели реконструкцію «Таборове Різдво». Присутні довідалися, як у радянських концтаборах готували дванадцять страв, як робили свічку, чим прикрашали камери.

9 грудня фестиваль було продовжено у Свято-Дмитрівському катехитично-пастир-

ському центрі. Спогадами про Є. Сверстюка поділився владика Ігор Ісиченко. Ще з юності у радянські часи він слухав його есеї по радіо «Свобода». На початку 90-их років ХХ століття, у часи відродження УАПЦ, твердою була позиція Євгена Олександровича у захисті української автокефа-

лії проти намагань знищити її вчорашньою компартно-менклатурою і зверхниками РПЦ-УПЦ-КП. Він вірив у чисту Церкву Христову, у те, що її неможливо знищити ніякими політичними іграми і корупційними скандалами, бо вона є серцевиною Життя.

Парафіяни Олександр Морковин і Марія Ляхова читали поезії Є. Сверстюка. А гостя з Києва, лауреат премії ім. Василя Стуса Олена Голуб виконала співані поезії на слова Євгена Сверстюка, Василя Стуса та Ірини Жиленко. Її чарівний спів розчулив всіх присутніх на зустрічі. А з екрана Євген Олександрович своєю незрівнянно доброю посмішкою ніби пригортав нас у свої осяйні обійми.

Ольга РІЗНИЧЕНКО



17 грудня 2018 року в Науковій бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відбулася зустріч-спогад «Духа не гасіте!», присвячена 90-річчю від дня народження українського публіциста, літературознавця, дисидента Євгена Сверстюка – людини, яка все своє життя присвятила Україні, «лікувала її душу». Основною рисою його характеру, як неодноразово зауважували люди, які особисто знали Євгена Олександровича, було вміння слухати та розуміти співрозмовника, а особливо він прислуховувався до думок молодого покоління.



У заході взяли участь науковці ЧНУ, історики, буковинські поети, письменники та літератори, представники місцевої влади. Особливим гостем був Заслужений артист України Тарас Компаніченко, кобзар, бандурист і лірник, лідер гурту «Хорея Козацька». Пан Тарас зачарував слухачів грою на народних музичних інструментах (кобза, ліра, бандура) та виконанням старовинних українських пісень.

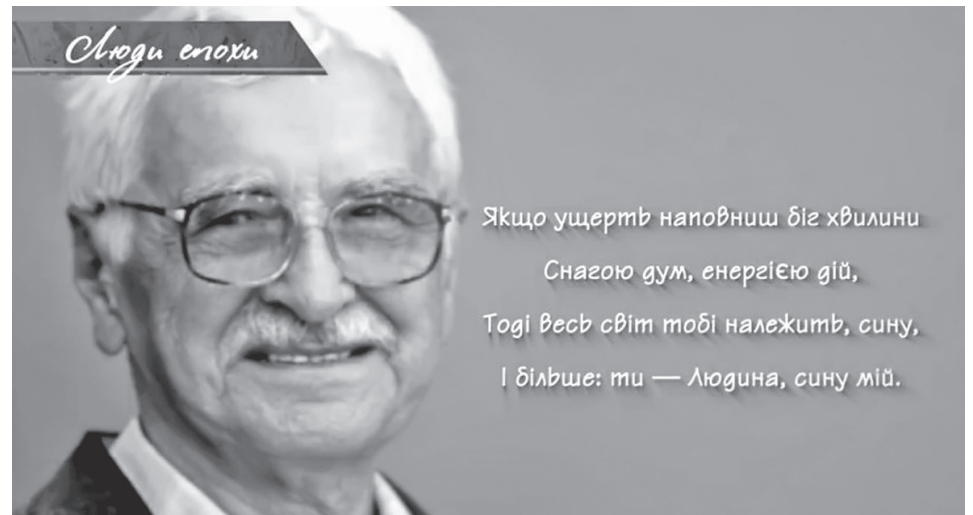
Присутні із цікавістю слухали і спогади Тараса Компаніченка про Євгена Сверстюка, з яким він дружив та співпрацював.

На зустрічі було багато молоді – студенти ЧНУ та коледжу ЧНУ, Чернівецького медичного коледжу, Чернівецького транспортного коледжу, учні гімназії №5, а також викладачі ЧНУ та поважні гості міста і області.

Творча спадщина Є. Сверстюка була представлена на книжковій виставці «Висота духу та творчості Євгенія Сверстюка».

Зустріч відбулася з ініціативи Тамари Огданської, голови ГО «Новий формат». Модерував – Василь Костик, доцент кафедри української літератури ЧНУ.

До 90-річчя Євгена Сверстюка Український інститут національної пам'яті разом із продакшн-студією «Диваки» підготували інформаційний відеоролик про головні віхи його життя та діяльності.



Євген Сверстюк був активним учасником дисидентського руху кінця 1960-их. Йому належали резонансні тексти «Собор у ристованні» та «З приводу процесу над Погружальським», які розходилися сотнями рукописів у самвидаві, поширювали спротив системі у суспільстві. Серед дисидентів, яких кинули за ґрати у сумнозвісному 1972-му, його вирок був максимальним: 7 років таборів і 5 років заслання. Проте табір не зламав його.

Євген Сверстюк став однією з найпомітніших постатей національного відродження кінця 1980-их, беззаперечним моральним авторитетом у незалежній Україні. До останніх днів залишався активним, багато виступав, писав і видавав книжки. Брав

участь у ключових для країни подіях, починаючи від Революції на граніті і до Революції Гідності.

«Сверстюк був прикладом дієвої мудрости. Він «вщертв наповнив біг хвилини снагою дум, енергією дій». Цей приклад залишатиметься взірцем на багато років», – переконаний Голова Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович.

У роботі над роликом використаний запис, зроблений «Українським радіо» у 2008 році, та матеріали, надані Волинською регіональною дирекцією Національної суспільної телекомпанії України.

Відеоролик став продовженням започаткованої Інститутом серії «Люди епохи».

У ЛЕСИНОМУ ВИШІ ВІДБУВСЯ ВЕЧІР ПАМ'ЯТІ ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА

3 нагоди 90-річчя від дня народження Євгена Сверстюка 13 грудня цього року в Музеї Лесі Українки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки відбувся вечір пам'яті цього подвижника українського духу під назвою «Вільна розмова на велику тему». Ведучим був доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури, вчений секретар Інституту Лесі Українки Сергій Романов.



Яскраві грані особистості, різноманітні аспекти творчості й громадської діяльності Євгена Сверстюка розкрила у своєму виступі завідувач Музею Лесі Українки СХУ Тетяна Данилюк-Терещук, вона розпові-

ла про раритетні видання Лесиних творів, подаровані Музею Євгеном Олександровичем.

Про роль газети «Наша Віра» у духовному вихованні українців говорила народний депутат України,

доктор філологічних наук Ірина Констанкевич, яка сприяла передачі книг із особистої бібліотеки Є. Сверстюка Музею Лесі Українки.

Доцент кафедри української літератури, вчений секретар Лесиного вишу Лариса Семенюк розповіла про книгу «Гоголь і українська ніч», а завідувач кафедри історії та культури української мови, професор Світлана Богдан повела мову про епістолярну спадщину письменника, зокрема про його листування з Юрієм Луцьким.

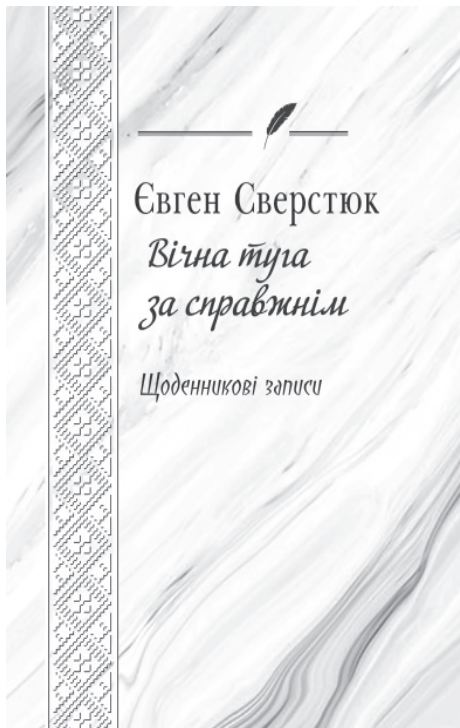
Представниця Українського інституту національної пам'яті у Волинській області Леся Бондарук згадала «Десять слів про Євгена Сверстюка», письменник, публіцист, культуролог Віктор Вербич поділився споминами про відзначення 80-річчя пана Євгена, лейтмотивом виступу голови Волинської обласної організації Національної спілки письменників України Ольга Ляснюк був заклик читати твори Євгена Сверстюка.

Письменник, директор видавництва «Терен» Андрій Криштальський презентував щойно видану книгу щоденникових записів Євгена Олександровича «Вічна туга за справжнім», теплим і вдячним словом згадав упорядницю Олену Голуб, та тих, хто сприяв появі видання, зокрема лідера гурту «Океан Ельзи» Святослава Вакарчука, народного депутата України Ірину Констанкевич, власне Фонд Ігоря Палиці «Тільки разом», почесного ректора

Українського католицького університету отця Бориса Гудзяка та ін. Присутні на вечорі мали змогу почути виступи співробітниці Інституту Лесі Українки Антоніни Радько (опрацьовувала бібліотеку та архів Є. Сверстюка), завідувача кафедри української літератури, професора, поетеси Галини Яструбецької («Євген Сверстюк і Василь Стус»), заслуженої вчительки України, поетеси, учасниці шістдесятницького руху Олеси Ковальчук.



Книгу щоденникових записів Євгена Сверстюка можна отримати поштою



Останнім часом почастишали звернення до нашого видавництва з проханням поради, як отримати найновішу книгу відомого письменника, філософа й вільнодумця Євгена Сверстюка «Вічна туга за справжнім». Адже ошатний том, на сторінках якого опубліковані роздуми, нотатки, листи й есеї автора, які він почав занотовувати після виходу із ув'язнення, побачив світ у Луцьку, книги практично немає у книгарнях і не всі знають, як можна її придбати.

Справді, тих шанувальників творчості Євгена Сверстюка, які придбали насамперед видання автора, цікавлять насамперед неопубліковані досі твори та нотатки з життя відомого письменника й громадського діяча. Книга наскрізь трагічна: Євген Олександрович майже ніколи не озвучував своїх особистих тривог, волів не говори-

ти про удари долі, які спіткали його самого, адже насамперед переймався долею України. Лише тепер щоденники Сверстюка проливають нам світло на ці події.

Тому хочу повідомити, що працівники видавництва готові відправляти книгу «Вічна туга за справжнім» за допомогою «Нової пошти» або традиційної «Укрпошти». Це гарно оформлена книга у товстій палітурці (412 сторінок), її вартість – 150 гривень. Також усім бажаним можемо запропонувати ще одне цікаве видання, над яким особисто працював Євген Сверстюк – книга американського дослідника Роберта Конквеста «Великий терор». У цьому вражаючому дослідженні (950 сторінок) йдеться про звірства сталінщини в кінці 1930-их років. Вартість книги Р. Конквеста – 120 гривень.

Щоб зробити замовлення, телефонуйте за номерами 050-674-33-21 (Андрій), або 096-588-09-70 (Оксана).

Тим читачам, котрі мають змогу користуватися інтернетом, пропонуємо відвідати сайт нашого видавництва - <http://teren-lutsk.com> Аби не набирати латинські літери, можна ввести до пошукової системи слова «Видавництво «Терен», і перша ж позиція приведе вас до нашої веб-сторінки.

До речі, Євген Сверстюк був не лише нашим автором, але й організатором книжкових проєктів. Чимало книг, які ви знайдете на сайті, вийшли друком саме з його благословення.

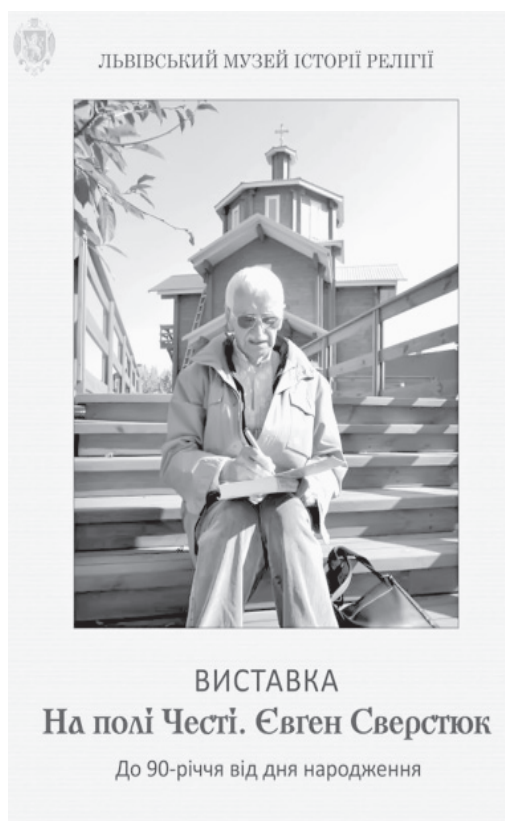
Андрій КРИШТАЛЬСЬКИЙ,
директор видавництва «Терен»

До 90-річчя від дня народження громадського діяча, публіциста, літературного критика, Шевченківського лавреата Євгена Сверстюка у Львівському музеї історії релігії відкрито виставку «На полі Честі».

Це камерна експозиція. Тут небагато речей: фотографії різних періодів життя, книга-самвидав «Собор у ристованні», «Український вісник», нагрудник – спеціально вив'язаний Євгенові Сверстюку ув'язненими 36-ої зони, диплом і нагрудний знак лавреата Державної премії України імені Т. Шевченка 1995 року, горнятко, яким він користувався у редакції газети «Наша віра», книги, записники, нагороди...

Ми вдячні Валерії Андріївській – дружині Євгена Сверстюка, його друзі Василю Овсієнку, Олені Лодзинській – директорці Музею шістдесятництва, колективу редакції газети «Наша віра», Вірі Соловійовій – директорці видавництва «Кліо» за речі, які вони надали музеєві для експонування. ДЯКУЄМО, що допомогли нам створити маленьку експозицію про ВЕЛИКУ ЛЮДИНУ.

Ірина ЦЕБЕНКО,
науковий співробітник
Львівського музею історії релігії



Плакати ювілейної виставки
Євгена Сверстюка

ПОДЯКА ДОБРОЧИНЦЯМ

Від редакції та усіх читачів газети «Наша віра» складаємо щирі подяки благодійникам, котрі своїми внесками посприяли випуску цього числа: отцю Василю Пишному і парафіянам церкви Святої Покрови с. Рубанівське на Січеславщині, Євгену Захарову, Оксані Соколик, Сергію Смадичу, Тамарі і Сергію Огданським, Олександрі Бізінському, Галині Костюк, Нелі і Ользі Марцінків.

Дорогі читачі і друзі «Нашої віри»!
Високошановна українська громадо!

Через певні несподівано складні обставини це число видання знову приносимо Вам із великим запізненням. Але, сподіваємося, що з Божою допомогою ритм випуску газети буде поладано.

Сердечно дякуємо усім, хто терпеливо чекає нового числа і вірить, що наш часопис є потрібний для спілкування та осмислення й розвитку нашого національного й суспільного життя.

Пишіть нам, діліться своїми думками, щоб наше буття наповнювалося силою віри і правди.

Редакція

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ГАЗЕТУ



У будь-якому поштовому відділенні можна передплатити газету «Наша віра» з кожного наступного місяця, індекс **61671**.

Вартість передплати газети на 1 місяць – 4.80 грн., на 3 місяці – 14.40 грн., на 6 місяців – 28.80 грн., на 12 місяців – 57.60 грн.

Шукайте у «Каталозі видань України» 56 сторінку.

Передплатіть газету собі та подаруйте передплату друзям.



Засновник
і видавець –
колектив

Редакції газети

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Раїса ЛИША



ДИРЕКТОР
Орина СОКУЛЬСЬКА

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Раїса ЛИША, Олександр ТКАЧУК,
Олесь ШЕВЧЕНКО, Василь ОВСІЄНКО,
о. Іван РИБАРУК, Олександр СУГОНЯКО, Тарас ЧОРНОКОЖА

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР-ОРГАНІЗАТОР: Ольга КАВУН
Комп'ютерна робота: Олени НУЖНОЇ

Адреса редакції: Київ, вул. Межигірська, 21, 04071

Для листів: Редакція газети «Наша віра», прізвище й ім'я одержувача,
а/с № 283, Головошта, Київ, 01001.

E-mail: nashavira@ukr.net; <http://nashavira.in.ua/>
<http://www.nashavira.ukrlife.org>

Телефон-факс: 425-68-06

Наш розрахунковий рахунок: 26002300175421, МФО 322669 в ОЩАДБАНКУ
Ідентиф. код №22893760 Підписано до друку 27 березня 2019 р.